

512211

ACADEMIA ROMANA.

NOTIȚE BIOGRAFICE

ASUPRA VIETII SI ACTIVITĂȚII DECEDATULUI

ANDREIU MOCIONI (MOCSONYI)

MEMBRU ALŪ ACADEMIEI ROMÂNE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

VINCENTIŪ BABEȘŪ

Membru alŪ Academiei Române.

EXTRASŪ DIN ANALELE ACADEMIEI ROMÂNE, SERIA II. TOM. V. SECT. II.
MEMORII ȘI NOTIȚE.

BUCURESCI.

TIPOGRAFIA ACADEMIEI ROMANE (LABORATORII ROMÂNI)

26. STRADA ACADEMIEI. 26

1883.

Prețului 60 bani.

B.I.R.

851

ACADEMIA ROMANA.

NOTIȚE BIOGRAFICE

LEGATUL
PROF. V. BOGDAN
1926.

ASUPRA VIEȚII ȘI ACTIVITĂȚII DECEDATULUI

ANDREIU MOCIONI (MOCSONYI)

MEMBRU ALŪ ACADEMIEI ROMÂNE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

VINCENTIŪ BABEȘŪ

Membru alŪ Academiei Române.

EXTRASŪ DIN ANALELE ACADEMIEI ROMÂNE, SERIA II, TOM. V, SECȚ. II.
MEMORII ȘI NOTIȚE.

BUCURESCI.

TIPOGRAFIA ACADEMIEI ROMANE (LABORATORII ROMANI)

26. STRADA ACADEMIEI. 26.

1883.

NOTIȚE BIOGRAFICE

ASUPRA VIEȚII ȘI ACTIVITĂȚII DECEDATULUI MEMBRU ALU ACADEMIEI ROMÂNE ANDREIU MOCIONI (MOCSONYI).

Domni Colegi,

Incă din ședința ordinară de la 23 Ianuariu 1881, sub numărul 1037, am primită onorifică însărcinare, ca să culegă toate posibilele notițe biografice despre răposatul nostru colegu Andreiū Mocioni și însoțindu-le de aprecieri a operelorū sale, a activității și caracterului său, să vi le presintu pentru adunarea generală. Cândū deci viū a satisface acestei însărcinări pe câtū mī-au permisū puterile și împrejurările, vē rogū să-mī dați bine-voitorea ascultare, spre a vē spune: *Cine a fostū, cum a vietuitū și cum și-a împlinitū misiunea p'acestū pământū Andreiū Mocioni.*

Mē aflu, domni colegi, în fața sublimei umbre a unui bărbatū, pe care de și colegū alū nostru de la prima urdire a acestei erudite societăți, cei mai mulți dintre noi ilū cunoscūră numai după nume și din renume; căci sōrtea ce conduce ființele omenesci, nu i-a permisū a se înfățișa odată măcarū în mijloculū nostru. Și, trebuie să adaugū și să recomandū atențiunei d-vōstră din capulū locului observațiunea, că decedatulū nostru colegū Andreiū Mocioni n'a fostū unū bărbatū specificū alū sciințelorū sau literelorū; dēnsulū nu s'a impusū atențiunei publice prin scrieri erudite sau opurī literare, lățițe prin tipărirī — nu că dōră i-arū fi lipsitū capacitatea, — ci pentru-că timpulū i-a lipsitū; tōte manuscriptele sale câte ne-aū rămasū, nu suntū de câtū memorii către Monarchū și către suprem:le autorități de Statū, și apoi publicațiunii și notițe diaristice despre diferite cestiuni d'ale dīlei. Andreiū Mocioni a strălucitū prin *fapte și sacrificie*;

elū a făcutū istoriā , prin valórea genului său practicū , și a lălitū cultura sciinței , literaturēi , artei , printre poporulū românū , prin îndemnūlū său moralū și prin ajutorulū său materialū. Intr'unū cuvēntū : colegulū nostru Andreiū Mocioni a fostū unū înfocatū luptătorū politicū naționalū , și unū mare Mecenatū. Pe acestū terenū elū și-a desvoltatū activitatea vieții , aci elū și-a afirmatū valórea individualității , aū luptatū elū lupta pentru esitința națională , pentru deșteptarea și emanciparea poporului românū. Pe acestū terenū deci lumea a învățatū a-lū cunósce și respecta , de pe acestū terenū vocea publică l'a chiămatū în mijloculū nostru ; prin urmare — credū că cu temeiū și cu dreptate este ca și noi — din aceste puncte de vedere să-i aprețimū faptele și să-i păstrămū memoria în Analele nóstre.

Căci , domni colegi , este o proprietate a firei omenesci , unū postulatū naturalū alū minței practice , ca — precum pe cei-ce prin tótă viața lorū facū studiū teoretice și combinațiuni practice asupra adevērilorū și folóselorū lorū pentru omū , saū pentru genulū omenescū , și scriū cărți cu bune învățături asupra mijlócelorū , saū ca totū atâtea mijlóce folósitoare desvoltării și perfecționării omului și respective a genului omenescū , popórele i cultivă și păstréză prin secolī în grată memoriă , — nu mai puținū să stime , iubescă și eternizeze prin monuminte de pietate , pe luminătorii și conducătorii lorū prin fapte viue , prin lupte și sacrificie , fără de cari fapte viue , lupte și sacrificie — istoria arū fi imposibilă , sciința sécă , poesia mórtă !

Vē incredințezū , domni colegi , că amū deplină consciința de gravitatea cestiunei , pricepū pré bine că — după cele espuse , — întru aprecierea activității și meritelorū decedatului nostru colegū Mocioni , amū d'a face cu o problemă pe catū de dificilă , nu mai puținū și de delicată , trebuindū să vē narezū în resumatū , și în episódele principali , istoria mai nouă a luptelorū și suferințelorū românilorū din Austro-Ungariā ; dar convinsū , că este chiāmarea unei Academii de sciință , a scruta și cultiva , resp. , a supune apreciarilorū sale critice *adevērulū* prin tótă activitatea de desvoltare a genului omenescū , a poporului și a indiviđilorū de direcțiune și conducere în acestū pro-

cesă, unū singurū momentū nu amū esitatū a-mī împlini datorința, între marginile obiectivității.

Voiū începe cu espunerea datelorū, câte amū pututū aduna, despre originea și resp. familia ilustrulū nostru colegū Mocioni. Familia «*Mucionilorū*» este venită la noi din Macedonia, anume din Moscopole, odinióră urbea principală și cea mai împopulată de români a provinciei, unde acea familiă prin avuția sa, prin valórea bărbaților ce producea, prin activitatea și influința ce aceștia esercitaū — specialmente pe terenulū culturalū-bisericescū, escela mai presusū de tóte. Ea era numerosă, avea biserica cea mai frumósă și dintre fiil ei câte unulū regulatū se destina pentru trépta preoțescă. In decursulū secolilorū XVI și XVII mai mulți din acéstă familiă, unulū archimandritū fiindū, aū cercetatū sântulū morméntū de la Ierusalimū și aū adusū cu sine icóne și moști sante, din cari unele se păstréză până astă-đi.

Tocmai însă pentru avuția și influința ei, acéstă familiă pe la capétulū secolulū alū XVII-lea, când puterea osmană in Europa pornea spre decădința, devenise tare bănuită și nesuferită Turcilorū, din care causă fruntașii familiei, pentru de a-și salva viața și averea, fură constrinși a părăsi acea patriă subjugată de barbari, a se trage cu familiile lorū încóce spre Dacia lui Traianū și a se adăposti in Ungaria. După cum se ține in familiă, acéstă imigrațiune trebuie să se fiă întēplatū in điecenilū ultimū alū secolulū XVII; pentru-că tradițiunea familiară istorisesce, cum că pe timpulū când a sositū familia Mucionilorū in Ungaria, aci se urma o luptă cruntă cu Turcii și principele *Eugen de Savoia*, celebrulū beliduce împērătescū, își făcuse de problemă, a curăți țera de ei. Totū tradițiunea familiară ne spune că, unulū dintre *Mucioni* fiindū inrolatū in oștirea marelui *Éugen*, a căđutū in lupta epochală de la Zenta, 1697, iar altulū cu numele *Petru*, preotū fiindū, de asemenea a urmatū stindardulū lui *Eugen* ca duhovnicū de tabără, și și acesta — mai apoi — a peritū in cutare luptă dintre cele multe, prin cari *Eugen* a scosū pe Turci din Banatulū Temeșjanū, 1716. Despre *Mucion* celū căđutū la Zenta — nu se scie să fiă lăsatū după sine copii; iar preotulū *Petru Mucioni* a a-

vutü trei fii : *Petru II*, *Michail* și *Andreiü*. Este de însemnatü, că precum Petru Mucioni preotulü lupta cu crucea în tabăra lui Eugen, alătura cu armata împărătescă luptau trupele ausiliare sërbe, cu patriarculü *Arsenie* de la Ipec în frunte, și încă de pe atunci tuturorü Românilorü mai distinși ce participaü la luptă le da câte unü nume slavü cu terminațiunea în «*iciü séü*» «*viciü*». Astü-felü făcuseră și din *popa Petru Mucion* — «*Popovicü*,» care a rămasü urmașilorü lui până la începutulü secolului nostru, și se pöte vedé între paren-teze și în diplomele nobilitari ce a obținutü familia în decursulü timpului.

Dintre numiții trei fii ai lui Petru Mucion = Popovicü, celü d'în-tăiü Petru II, a muritü fără descendență; iar cei-l-alti doui, *Michail* și *Andreiü*, au întemeiatü fie-carele familia sa, aședându-se ambi în Buda-Peșta, cumpărându și ținendü aci case mari și luxuriöse, eser-ciändü — ca și în Macedonia predecursori lorü — comerciulü, economia și viața publică însemnată. Mai târđiü Andreiü, resp. descedențiü lui pe basa meritelorü militari și a sacrificielorü, financiarü a împetratü la 1780 dominiulü *Foen* în Banatulü Temeșianü, obținendü diplomă no-bilitară cu predicatulü de «*Foen*», (1783, publicată la 1805 și reno-vată la 1814); de asemenea din ramulü lui Michail descendintele *Petru III*, ce se mutase la Tocali în Ungaria superiöră și căștigase, acolo averi însemnate, obținu diplomă nobilitară la 1804, prin töte aceste diplome transcriindu-se numele românü de *Mucion* și *Mucioni*, pe unguriä în «*Mocsony*», precum ilü pörtä până ađi toți membri familiei și precum și eü voiü urma a-lü scrie mai departe.

Ramulü *Mocsonyi* de *Foen*, (a se pronunța Fëñü, de la lat. «*foenum*») prin diferite desastre familiari, pe la începutulü secolului nostru a-junsesse a fi redusü la unica persónă a seniorului *Ioane Mocsoni*, născutü la 1780; dar acesta la 1804 căsătorindu-se cu frumoșa al-banesă *Iuliana Pañaiot*, după o viață conjugală bine-cuvëntată de 50 ani, la 1854, când răposă rămaseră, după elü descendenți — una fică și patru feciori. Fiica *Catarina*, născută la 1806, fiindü căsăto-rită cu *Michail de Mocsoni*, ultimulü surcelü alü ramului ce se mu-tase la Tocali, acestü ramü despărțitü de ani apröpe 100, prin acé-

stă căsătoria se reîmpreună. Mih. de Mocsonyi, născutū la 1811, trăesce în Buda-Peșta, iar soția sa Catarina, cunoscută și stimată în tótă țera ca modelū de inimă creștină și română, a răposatū la 1878. Din acéstă căsătoria avemū pe cei doui ilustri frați *Alexandru* și *Eugenii de Mocsonyi*, celū d'ântēiū născutū la 1842, celū-l altū la 1844, ambii doctori în dreptū, ambii erudiți și eminenți anteluptători naționali, — mândria generațiunei moderne a Românilorū din Austro-Un-garia.

Fiulū *Petru* născutū la 1808, bărbatū de multă erudițiune, sublimū caracterū, multū zelū și multe merite politice-naționali, a răposatū fără a fi fostū căsătoritū.

Alū doilea fiiū *Andreiū*, născutū la 27 Iuniū 1812, este de a căruī persónă avemū să ne ocupămū specialū.

Alū treilea fiiū *Antoniū*, născutū la 1816 căsătoritū cu *Josefina baronésa Brudern*, trăe ce la moșia Verpelét în comitatulū Hevesului. Din acéstă familiă s'au născutū doui fiī, *Zenone* la 1842, căsătoritū cu baronésa *Maria* de *Fischer*, și *Victor*, născutū la 1845.

Alū patrilea fiiū *Georgiū*, născutū la 1824, căsătoritū cu *Helena de Somogyi*, din care căsătoria are douē fete, *Livia* măritată după contele Andreiū de Bethlen, și *Georgina* în etate de 15 anī.

Că óre astă-đi în Macedonia mai află-se rămășițe din familia Macionilorū — nu se scie, dar se scie din hărțile familiarī, că cei de aici până la începutulū secolulū nostru au întreținutū relațiuni familiare cu rudenii din Moscopolē.

Va să đică, *Andreiū*, răposatulū nostru colegū, a fostū alū doilea fiiū alū lui *Ioane Mocsonyi de Foen*. Elū și-a făcutū studiile gimnasiale, liceali și universitali, în Peșta, pe cari la 1832 le-a încheiatū cu esamenele din drepturi; a fostū apoi introdusū în economia rurală la moșia din Foen; dar la 1836 elū fu chiamatū de «vice notariū» (secretarū alū Prefecturei), în administrațiunea comitatulū Torontalū, devotându-se cu totū zelulū infocatulū sēu spiritū activității municipale. La anulū 1843 elū deveni alesū «proto-jude» distric-tualū (sub-prefectū) și d'aci încolo elū iute se aventā la rolulū de conducătorū politicū în comitatū. Prin energia sa, prin agerimea min-

ții sale, precum și prin manierele sale gentile, el răpiă cu sine pe semenii săi, mai virtos și pe mulțimea nobleței rurale, Unguri, Croați, Sârbi, Armeni și Români.

Andrieu Mocsonyi era bărbat frumos, de statură mijlocie, de temperament vivace, d'o eleganță alasă, cu o voce pătrunzătoare; vorbea perfect limbile: *latină, germană, maghiară, franceză, sârbă și română*, anume și pe cea macedo-română, căci în casa părintească mai vârtos acastă din urmă se folosea.

Portretul ce avem aci ne presintă pe Andrieu Mocsonyi foarte fidel, în etatea sa de la 60 de ani. Atâta despre familia sa, despre esteriorul său, calitatea spiritului său și primele începute ale activității sale. — Cu permisiunea d vóstră — trecu mai departe.

De la 1836 începându, prin țera unгурescă întrégă, pornise lupta cea mare între spiritul cel nou la noi, al pseudo-liberalismului engles, amestecat cu principiile democrației franceze, și — între conservatismul istoric, propriaminte aristocratic, împenat și acesta în timpii din urmă cu oarecari principii progresistice, împrumutate totu din străinătate. În fruntea primei direcțiuni sta *Ludovik Kossuth*, pe a doua o conducea contele *Stefan Szécsenyi*. Acastă luptă mai vârtos prin comitate era foarte înverșunată, și erau înrolate în ea toate spiritele cugetătoare. Astu-fel se prepara revoluțiunea, carea trebuia să urmeze curându. Politica guvernului central se sforța întru a pune stavilă *liberalismului*, care pré multu confundându-se cu *radicalismul*, mereu ocupa terenul în inimele maselor poporului și încurca spiritele ușor credătoare. Nu trecuseră 10 ani și deja jumătate dintre comitatele țerei erau în posesiunea liberalilor și radicalilor, în câtu în dietele de la 1840 și 1844, conservatorii abia numai cu ajutorul membrilor Tablei-Regiă, cari erau legislatori din oficiu, putură ține în frâu pasiunile opoziționalilor liberali și radicali. Torontalul, acestu comitat dintr cele mai mari și mai bogate ale țerei, numai prin virtutea și energia unor puțini bărbați ageri și rezoluți, între cari escela mai vârtos subprefectul Andrieu de Mocsonyi, se păstra încă conservatismul progresist.

Andrieu Mocsonyi și cu frate-său Petru, — carele din urmă era

bărbatū d'unū caracterū fôrte seriosū și întrunia tôte condițiunile u-nuī adevăratū omū politicū, — profesaū încă de pe atunci, conformū înaltei lorū culture și tradițiunilorū familiare — principiulū, că : *supremulū scopū alū Românuī politicū trebuie să fiă — conservarea și nobilitarea elementulū său naționalū*; și doctrinele că : *acestū scopū trebuie acomodatū tôte activitatea vieții, că — genuinulū progresū trebuie să fiă moderatū, succesivū și introdusū cu consimțimētulū autoritatū de statū, dacă este ca să fiă folositorū și durabilū*. — Acestū principū și aceste doctrine aū fostū regulativele ținutei lorū prin tôte viața lorū.

Primulū triumfū ce secera agerulū spiritū alū lui Andreiu Mocsonyi fu, că la alegerile pentru Dieta țerei, convocată pe tōmna anului 1847, la Poșon, scōse pe frate-sēu Petru de prim-representantū al comitatulū Torontalū, în acestū comitatū ce numēra peste 300,000 locuitorī, Nemți, Sērbī, Români, Maghiari, Croați, Bulgari, Armeni, Slovaci și Francezi, unde însă la alegeri, după constituțiunea avitică participa numai nobleța, a cărei cea mai mare parte se compunea din Croați, Armeni și Maghiari.

Astū-lelū s'au introdusū acei doi frați l'de Mocsonyi, acele două spirite romane în lupta politică a țerei unguresci — pe acelū timpū cândū poporulū nici nu numēra nici nu cugeta, ci ca o vită, tăcea și purta jugulū stăpânilorū săi; iar inteligența română, puțină câtă era p'atunci, din clerū mai vĕrtosū, d'o jumĕtate de secolū se frămĕnta în luptă pentru emanciparea bisericeī române de Slavonismū. Și așa, domni colegi, nu vĕ veți mira dacă vĕ voiū spune, că — precum singurī erau și nesprijiniți în luptele lorū politice — acei doi grachi, i-a și ajunsū fôrte curĕndū sôrtea grachilorū. Căci cu câtū lupta între principiile moderate și cele esagerate înainta, cu atâtū nisuiņtele celorū doi Mocsonyi deveniaū mai isolate și nepuținčiose. Petru, la Dieta din Poșon, pentru ținuta sa fermă și energetică, curĕndū se vĕdu încurcatū în *dude*; iar contra lui Andreiu, spre paralisarea influinței sale în comitatū, se formaū intrige și comploturī, până-ce în Martiū 1848, prorupse revoluțiunea, ale cărei idei și porniri iute propagāndu-se și triumfāndū prin tôte țera, frații de Mocsonyi fuseră constrinși a părăsi lupta, retrāgĕndu-se mai întâiū

pe la moșiele lor, iar după aceea eșindă afară din țară, adică din Ungaria, unde pentru ómeni ca ei nu se mai găsea nici loc, nici securitate, nici ocupațiune; averea și-o lăsară pradă furiei revoluționare, dar duseră cu sine și o păstrare intactă conștiința și direcțiunea lor națională, precum și fidelitatea lor către Monarchia și Dinastia.

Na ținut înșă multă triumfulu revoluțiunei, nici retragerea fraților de Mocsonyi. Insurecțiunea maghiară, cu ajutorul Muscalilor fu nimicită la Vilagos-Șiria, în Augustu 1849; Petru Mocsoni îndată după suirea la Tron a junelui împăratu *Francisc Iosif*, încă în Decembre 1848 fu chiămatu prin Ministrul conte Stadion lângă Curtea din Viena, ca bărbatu de încredere alu Românilor, pentru de a represinta interesele acestora și a formula postulatele lor, spre a puté fi considerate la ópera noiei constituiri a monarchiei; iarú Andreiu, în Septembrie 1849, fu pusú în capul părților banatice, locuite de Români, peste unú teritoriú de 300 mile patrute și o populațiune de 600,000 suflete, cu titlul și funcțiunea de *supremú comisarú districtualú*.

În acéstă calitate a sa, Andreiu Mocsonyi lucra ziua-nóptea, neobositú, la reorganisarea provinciei, în care se instalase anarchia și caosul: paralelú elú învăța și conducea inteligința română, ca să-și pricépă adevératele interese și să-și ocupe cu demnitate locul ce îi se cuvenia în viața publică de statú. Elú se sbuciumă lucrându jos în poporú; iar frate-seú Petru și cu cei-l-alți bărbați de încredere și deputați ai Românilor din Bucovina, Banatú, Ungaria și Transilvania, între cari mă aflamú și eú ca represintante alu Românilor din părțile Ungurene și anume acelorú din comitatele Aradú, Cenadú, și Bichor, lucra în Viena, unde Ministeriulú imperialú *Bach-Schwarzenberg*, carele urmase nefericitulú conte Stadion, ne reține și ocupa cu elaborarea de *programe și memorii* asupra diferitelorú cestiuni relative la îmbunătățirea sorții Românilor, pe când în realitate guvernulú Maiestății Sale imperiale, ca după o parolă din Petropole fauria și răspândia reacțiunea! Nu vé puteți închipui domni colegi, tortura, ce suferiamú noi atunci și mai vértosú de pe la începutul a-

nului 1850 până pe la finitul anulului 1852, când din buzc ni se recunoscea îndreptățirea tuturor plânsorilor său gravamilor și ni se promitea cea mai sigură vindecare, iar în faptă vedeam nedreptățindu-se poporul român prin toate sferile vieții sale, și cei mai buni fii ai săi persecutându-se, punându-se sub priveghiarea polițiană, încă mai rău de cât pe timpii cei mai răi ai sistemii feudale.

Acastă situațiune nu mai era de suferită. Decî, Petru Mocsonyi, resolut cum era, într-una din zilele lui Maiu 1852, în fruntea unei deputațiuni, în care eram și eu, înfățișându-se înaintea principelui Schwarzenberg, ca capu alu cabinetului, după o dispută animată îi plesni în față verdictul său : « *Alteță, așa se vede din toate, că bărbatții de încredere și reprezentantții Românilor au fostu chiămați și ascultați aicea, ca să cunoșteți bine dorințele și trebuințele lor, pentru a nu împlini nici una, ci a dispune totu contrariul!* » Imediat după acesta jurnalul oficios al prim-ministrului spuse lumii, că cererile Românilor isbindu în drepturile de mai înainte ale altora, nu se pot implini. Numai pe terenul bisericesc ni se puneau în vedere unele îmbunătățiri, precum a și urmatu curându redicarea Episcopatului român gr.-catolic din Transilvania la demnitatea de Archiepiscopie și Mitropolie, și au mai fostu create două Diecese greco-catolice române în Lugoșu și Gherla, concesiuni și resp. favoruri aceste nouă Episcopii, ce treceau peste programa postulatelor comune a reprezentanților români naționali; pre când de emanciparea Bisericii române ortodoxe de sub jugul slavonă nici amintire nu se făcea, din contră curându după aceea urmă numirea de Episcopi sêrbî la scaunele vacante din Diecesele în precumpeniță romane a Temeșorii și a Verșetului.

După astu-fel de triste esperiințe, bărbatții de încredere români părăsiră Viena; iar Andreiu Mocsonyi se grăbi ași da dimisiunea din însemnatul postu ce ocupa și unde prin atitudinea guvernului imperial-centralu, ca român din totă inima, devenise imposibile.

Dar reacțiunei din Viena nu-i venia la socotelă retragerea Mocsonescilor, mai vîrtosă că tocmai cu puțin mai înainte se blamase rău în Transilvania, prin modul de procedare față cu Iancu și Acsente,

ba încă și mai înainte în Cernăuți cu frații Hurmuzachesci, totu pentru drepturile Românilor și ținuta fôiei «Bucovina», ce redigeau ei. Deci, Andreiu prin multe complimente fu înduplecatu a primi la 1853 președenția într'o comisiune centrală din Temeșora, ce avea chiămarea d'a introduce cadastrul în părțile banatice; ear frate-său Petru totu pe atunci fu numit referendaru la suprema Curte de justiția și casațiune din Viena. Ambii își mai încercaseră odată influința în interesul poporului român, dar se convinseseră din nou, că reacțiunea nu era impedecabilă prin raționaminte logice și patriotice, ci că ea trebuie lăsată să-și facă cursul și totu-d'o-dată să-și facă însăși de capu prin naturalele consecințe ale ei și prin pericolile ce ea, în ôrba ei trufiă, provoca din tôte puterile. Ambii frați deci, la 1856 se retrăseră definitivu de la serviciul de stat, cu atâtu mai vêtos, de ôre-ce într'aceea rēposându părintele lor, administrarea considerabilei averi familiare rēmase asupra lor.

În véra anului 1858, Petru fu asasinat—șua la amiașiași—în Buda-pesta, într'unu modu de totu ticălosu! Acesta îndemnă pe tōți membrii familiei, a se retrage și mai multu din viața publică pe la diferitele moșii și economii rurale ale lor. Andreiu se aședase la Foen, unde la 1859 se căsători, luându-și soția o femeie de o înaltă cultură, pe tēnăra și frumoșă *Laura de Cernovicu*, flica d-nului Petru de Csernovics, seniorulu de Macea și Orosinulu micu, ultimulu comite Temeșianu, din vița primilor întemeiători și Domnitori ai Muntenegrului, strănepotul alu renumitulu Patriarchu de Ipec, Asenie Csernovics, care la 1691, deșertându Serbia vechiă, cu 40 mi de familie sêrbe ortodoxe a trecut în provinciile Austro-ungare și a întemeiatu națiunea și ierarchia sêrbescă.

La anul 1859 politica lui Bach și Schwarzenberg, prin bătăliile de la Magenta și Solferino fu isbită de môrte, și Impărăția din Viena iar se simți în necesitatea d'a căuta suat, lumină, direcțiune—in *sinul popórelor sale*, la bărbații de minte, animă și credință. Andreiu Mocsoni fu și elu chiămatu la Viena. Era într'una din primele șile ale lui Februarie 1860, când mă surprinse în cancelaria mea de la suprema Curte de justiția, și-mi descoperi—in confidenția,—că Mo-

narchulă, după desastrelor din Italia, simte necesitate și dorește să convocă o adunare de *notabili*, ca reprezentanți ai țerilor și popórelor, cu cari să se consulte asupra *reconstruirii Monarchiei pe base noue*; adaoșe că elă este destinată a reprezenta pre Românii din Banat și părțile ungurene, că pentru Transilvania este luată în combinațiune Episcopul Șiauna, iar pentru Bucovina baronul Alecu de Petrino; și termină : că s'a consultat deja cu contele *Goluchowsky*, ministrul de interne, cu baronul Șokcevič, Banul Croației și cu Archiducele *Rainer*, președintele consiliului Imperială, dar' tare se teme, că și acestă plană are să fiă o secătură ; căci precum a înțelesă, aristocrații din Ungaria și feudalii din Galiția, Boemia și Austria, voră fi reprezentați în precumpenință, și aceștia pururea retrograđi, nu potă să fiă capabili a reprezenta adevăratele interese moderne ale monarchiei și ale popórelor ei.

Intr'adevără atare consiliu imperială a fostă convocată pe luna lui Maiă 1860, și adică sub forma și numirea de—«*Senatū imperialū sporitū*», («*Verstärkter Reichsrath*»). *Senatulū imperialū comunū* esista și funcționa în Viena de la 1852, sub președenția Archiducelui *Rainer*, ca corpă consultativă în tóte cestiuile de legislațiune, precum și în tóte casurile grave de politică și administrațiune publică. Elă, acestă Senată, numără 15 membri, între cari trei Archiduci; acuma elă fu sporită cu 45 notabili, de prin tóte țerile, și la 31 Maiă se întruni în prima ședință. Șapte maghiari, mai toți dintre cei mai de frunte magnați, își ocupară locurile cu espresa rezervă, că ei aū urmată chiamării Maieștăței Sale—in omagială supunere, făr' a prejudeca însă dreptul patriei loră unguresci, dreptul constituțională ab-antiquo, că ea, prin propria ei legislațiune să se rostască, ei înșiși nerepresentându alta, de câtă fiă-care persóna sa. Astă-felă se ingrădeaă ei din capulă locului în contra eventualității, dacă cum-va majoritatea ară fi fostă contra preconcepței loră intențiunii.

Până la 27 Septembrie 1860 s'aū ținută 20 de ședințe și s'aū debătută, resp. criticată—și condamnată cu voce înaltă—intrăga politică și administrațiune publică cu totă, cu justiția și cu finanțele. Peste veră nu s'aū ținută ședințe plenare, ci numai prin comisiuni.

Intr'aceea elementele aristocratice-feudali, în frunte cu Maghiarii, Boemii și Polonii-feudali, s'au înțeles și consolidat, în câtă deja de la a VII-tea ședință, ținută în 11 Septembrie, 'i vedemă pășindă compacti, dominândă terenul, chiar și în contra miniștrilor Maie-stății Sale Imperiale. Punctul de gravitațiune era în comisiunea financiară, de 21 membri, între cari era și Mocsoni, și s'au formată încă din acestă comisiune trei grupe cu trei diferite opinii principale în privința modului și resp. a principiilor de reorganizare a Monarchiei Habsburgice : aristocrații și feudalii insistau la *basa istorică*, cerëndă returnarea la statulă mai de nainte de 1848, «*dualismulă în pluralitate*» ; adică pentru provinciile Austriace o autonomie administrativă câtă se pôte de mare, iar pentru Ungaria drepturi de stată liberă, pe basa Sancțiunei pragmatice. Nemții și anume partea civilă, susțineau, sub titlulă de «*Unilate a Monarchiei*», *centralismulă*, întru care elementulă germană, elementulă de cultură, cum 'i diceau, avea rola cleiului ; iar' organizarea centrului o pretindeau câtă se pôte de liberală ; uniculă reprezentante ală Sasiloră din Transilvania, d-nulă Maager, propunea introducerea sistemă parlamentare cu o reprezentațiune centrală în Viena, pe base democratice. Dintre Români, baronulă Petrino din capulă locului s'a asociată la grupa aristocraților-feudali ; Șiaguna—lungă timpă esită, gravitândă totă spre acea parte, și—mie mi-au rămasă în memoriă neșterse încercările sale acuși serioșe, acuși glumețe,—d'a convinge pe Mocioni că, pentru Monarchiă și chiar pentru Români, sistemă antică, aristocratică-patrimonială, saă *patriarchală*, cu câte-va corecture moderne, ară fi cea mai bună ; în cele din urmă însă tactulă seă și inteligența sa totă l'au separată de către acea grupă, și dănsulă în ședința a XIX-cea din 26 Septembrie 1860, fară a se decide espresă pentru vreuna dintre sistemele propuse, a formulată în 10 puncte postulatele speciali pentru Români, postulate ce teoreticamentă s'ar puté admite în ori-care sistemă.

Andreiă Mocioni, consecinte principiuluiă mai susă arătată și maximeloră conducătore ale familiei sale, ținëndă totă-d'o-dată contă și de tradițiunile și de opiniunea publică forțe conformă a poporului

română din Austro-Ungaria, în ședința a XVII- cea de la 24 Septembrie 1860, a propus și a dezvoltat o sistemă politică a sa proprie, pentru reconstruirea și resp. așezarea monarhiei austriace pe baza *naționalităților*.

Credă, Domni colegi, că ve voi face multă mai bine pricepută acea sistemă, precum și zelul și energia cu care o apăra Mocioni, decât ve voi spune, la acest loc, că Andrei Mocioni, cu totă convicțiunea și arderea sufletului său ținea în fond la politica marelui beliduce Eugen de Savoia și considera existența durabilă și prosperă a Imperiului Austriac de o *adeverată și durabilă necesitate europenă— întru interesul existenței, dezvoltării și prosperării popórelor Orientului și a păcii și securității Europei*, iar' dinastia Habsburgică de *chiămată și calificată, a uni și scuti sub autoritatea și protecțiunea sa pe toate popórele, și a le conduce conformu acelui mare scopu*. Numai câtă Mocioni spre acest scop ținea, că Austria trebuie să se desfacă totalmente de Germania, trebuie să abandoneze totalmente tendința d'a *germanisa popórele Orientului*, trebuie să incete d'a se identifica cu interesele claselor și poporațiunilor privilegiate și d'a se rēdima totu numai pe acestea; trebuie să-și pună de basă a reconstrucțiunei și consolidării sale — *interesele tuturor popórelor și naționalităților, principiul egalității de dreptu politicu, naționalu, confesionalu și culturalu*; pentru ca astu-felă Imperiul Austriac să devină Imperiul popórelor din Orient, sub scepstrul dinastiei Habsburgilor. Despre estinderea drepturilor politice, democratice, asupra maselor până josu, lui Mocioni nu-i plăcea să audă, pre câtă timp vedea pe poporul de josu simplu și necult și cunoscea măestria d'a-lu amăgi a șiarlatanilor politici. Îl indigna și cugetarea, ca să vadă pe poporul român uneltă tiranilor săi, în contra sa!

Astu-felă inspirat, de aceste idei condus fiind Andrei Mocioni, în auđul lumii cutez să afirmă, că — pe acéstă leială și rațională basă, Impărăția și Dinastia Habsburgică n'avea, nu putea să aibă unu amic și sprijinitor mai sincer și mai energic de câtă el, întocmai precum totu sub acest punct de vedere, Dinastia și

Monarchia Habsburgiloră n'a avută și nu putea să aibă unŭ poporŭ mai devotată și mai fidelŭ ca celŭ românŭ.

Și acuși d-vóstră, Domni colegi, aveți să vedeți prin câte vicisitudini aŭ străbătutŭ, cu ce felŭ de rezultate a debutatŭ convicțiunile lui Mocioni, ca și dovoțamentulŭ poporului românŭ.

Lasŭ cuvântulŭ faptelorŭ și evenimentelorŭ.

Andreiŭ Moccioni, încă în ședința a VII-tea de la 10 Septembrie 1860, împreună cu Petrino și cu Șiaguna și-a ridicatŭ vocea, pentru de a se plânge amarŭ, că—politica Imperiului nu numai cultura națională a Românilorŭ, dar și liniscea sufletéscă, liniscea conștiinței lorŭ o face imposibilă, prin usurparea administrațiunei fondurilorŭ religionare, prin detragerea de orŭ-ce ajutorare învățământului românŭ, specialminte în Banatŭ și Bucovina, și prin tolerarea, ba chiar încurajarea proselitismului confesionalŭ !

Mocioni esclama : « *De 146 de ani, de cândŭ Banatulŭ-temeșianŭ a devenitŭ sub stăpânirea Austriei, acéstă stăpânire n'a rădicatŭ o unică scólă cu speșele statuluiŭ pentru majoritatea poporațiunei, pentru Români, nici n'a îndemnatŭ și sprrijinitŭ măcarŭ pe Români, ca ei să-și înfinteze o scólă secundară și superióră română!* » Éru în ședința a XVII-cea Mocioni rosti cuvinte și spuse adevăruri, cumŭ nu le mai audiseră pân'aci înaltele regiuni ale Impărăției Austriace.

« Trebuie să ținemŭ—dicea elŭ—la *unitatea Imperiului*, căci numai în *Monarchia unitară*, (adică sub controlŭ și în solidaritatea reprezentanțilorŭ tuturorŭ popórelorŭ) Monarchulŭ va afla adevărulŭ și noi vomŭ găsi garanțiile necesari pentru desvoltarea egală și neîmpedată a diferitelorŭ popóre, specialminte a celorŭ mai mici și pân'aci desconsiderate.

« După propunerea majorității, popórele cu tóte îndreptățitele lorŭ interese, arŭ deveni date la discrețiunea tiranilorŭ lorŭ celorŭ mici, la discrețiunea unorŭ clase privilegiate și rafinate ; dar'—factorii statuluiŭ modernŭ nu suntŭ, nu potŭ să fiă acele clase și cu ale lorŭ interese particulari; ei suntŭ și rămânŭ *popórele*, cu interesele generale de cultură, civilizațiune, prosperare.

«Tocmai d'aceea tare trebuie să regretăm, că nu vedem aci reprezentate pe unele popoare însemnate, pe Cehi, Ruteni, Sloveni!

«Parola timpului este *cultura, civilizațiunea, prosperitatea generală*; d'aceea cestiunea de *limbă și naționalitate* preocupa pe toate popoarele, desclindând pe acelea, cari până aci erau împedicate în exercițiul acestui drept al lor.

«*A sosit timpul, ca și în Austria să se codifice acest drept despre al meu și al tău național.*

«Limba și Naționalitatea sunt proprietatea ereditată de la mama-natură, proprietate pe care popoarele culte o păstrează ca pe un sanctuarium.

«Dacă legile și instituțiunile de stat recunosc de chiămarea sa, a apărării averii și proprietății materiale a cetățenilor, și dacă simțul moral al omului nu permite acestuia a răpi averea, proprietatea materială a comunității: cu cât mai vârtosă legea și statul trebuie să apere cea mai scumpă și sacră avere a omului și a popoarelor; cu cât mai mult simțul moral trebuie să împedice d'a fi atacată cea mai înaltă proprietate morală, *limba și naționalitatea semenilor săi!*

«Deci eu, punându-mă și pe baza manifestului Maiestății Sale din 19 Aprilie a. c. (care desclinită accentuează egalitatea națională), pretind, că dacă este ca să se redeștepte și recâștige încrederea generală și să se promoveze binele tuturor popoarelor imperiului, pentru interesul adevărat al Monarhiei și Dinastiei, sistemul politic-administrativ de până acuma a Monarhiei trebuie să fie înlocuit cu altă, basată pe *dreptul egal al tuturor popoarelor*, cu instituțiuni populare, autonome, astăzi-fel în cât :

1. Într-o operă de reorganizare, adică toate instituțiunile ce se așteaptă să fie introduse, să fie întemeiate pe principiul egalei îndreptățiri naționale, în acel înțeles, ca—în comună să fie exacte reprezentate naționalitățile din comună, în comitat, district, ținut, naționalitățile din acelea, în provincia resp. țările coronale totu asemenea naționalitățile, în măsură precum sunt compuse acele țări; la urmă, în centru, în Senatul Imperiului, totu asemenea na-

ționalitățile părților, fiă-care parte reprezentativă cu propriul său caracter național, va să dică, Germanul ca German, Sărbul ca Sărb, Românul ca Român, și așa mai departe.

2. Justiția să se simplifice, înlesnescă și facă mai efină prin introducerea sistemului oral și a publicității, ca control.

3. Invățământul de sus și jos să fiă mijlocit prin institute în limba poporului.

4. Libertatea confesională și sprijinirea de o potrivă a tuturor bisericilor din partea statului, să se pronunțe în principiu și să se traducă în fapte.

«Forma și modalitatea, prin care aceste principii să se realizeze, Moccioni de-o-cam dată nu le atinge, putându-acelea să fiă adoptate după împrejurări. Ceea-ce însă elu repețind înțona — este : *«dreptul egal, politic» național și confesional — pentru toți.*

Căci—apăsându cuvântul elu esclama :

«Popórele și națiunile astă-đi s'au desceptat și nu mai pot fi adormite ca odinioară ; pe ele nu le mai mulțămesc interese materiale, ci ele chiar și după esemplul claselor superioare ale societății, au învățat a cunoște interese și scopuri mai înalte, mai sacre, interesele și scopurile culturii și ale naționalității, precum se adevărează chiar prin animatele debateri ce urmară în acest înalt Senat de la 21 Septembrie încóce.

«In fine, pre cât prin votul majorității, pe basa principiului de individualitate istorice-politice s'arú așinti la nimicirea autonomiei Banatului, eu 'mi permit a depune pe măsă înaltei adunări un protest în scris, cu rogarea ca să fiă adaus procesul verbal».

Acésta este esența votului, mai pe larg esplicat, și motivat de fericitul întru d-nul colegu alu nostru *Andreiú Moccioni*. Discursul său întreg și cu memorandumul-protest, se află pe românesce publicat în suplimentul Gazetei Tr. no. 44 din 1860, iar despre efectul ce acésta pășire și propunere a făcut în membrii înaltului Senat Imperial, anume în tabera aristocraților-unguri și feudaliilor-ăustriaci, ne fac mărturia notișle stenografice, publicate p'acelu timp, la Viena, în tipografia statului, sub titlul : *«Verhandlungen des*

verstärkten Reichsrathes», carte ce astă-zi cu greu se mai găsește pe ici pe colea.

Unul câte unul corifeii majorității se sculau spre a combate și respinge principiile și propunerile lui Mocioni, pe cari le timbrau de tendințe *Garibaldine*, calificate numai d'a distruge monarchia; iar memorandumul-protestu cereau a nu fi admisu de locu.

Andreiū Moccioni se apără în tôte părțile, iar memorandumul și-lu retrase, și a treia zi l'a prezentatū Monarchului în persónă.

Arū fi prea lungū și obositorū, domni colegi, a vē înșira aici cu de a mēruntulū fazele prin care amintitulū memorandumū a lui Mocioni a trecutū și consecințele ce programa, desvoltată de acesta a avutū; atingū deci numai pe scurtū, că d'aci încolea persóna lui Andreiū Moccioni a fostū ca și proscrisă; amicii de până aci îlū părăsiră, până și Româniī cei slabi de āngerū se feriau de dēnsulū; iar cândū curēndū dup'aceea elū returnă de la Viena cu soția sa, în gara de la Segedin, numai prin privighiare, tactulū și resoluțiunea acestia a fostū feritū de unū atacū contra vieței sale!

Tocmai însă p'aceiași timpū — d'altă parte Andreiū Moccioni deveni cea mai iubită și stimată persónă, cea mai firmă speranță a poporului românū, și totū p'atunci prin adrese veniau să-i se închine Cehii din Boemia și Moravia, Rutenii din Galiția și Slovaciī din Ungaria. Mai multū: poporū și Reuniunī din Bucovina — i se adresaū cu aderință, spunēndu-i că—dēnsulū, iar nu baronulū Alecu Petrino a reprezentatū adevēratele interese și dorințe ale Bucovinei, spunēndū acēsta chiar și prin adrese către Maiestatea Sa Impēratulū. Aci la mână amū documintele originali despre acēsta.

În acēstū timpū, atâtū de criticū pentru Români, Andreiū Moccioni mi-a comunicatū planulū, conceputū în familiă încă la 1857, pentru înființarea unū diarū românū politicū, mai mare și independente în Viena, care împărțindu-se efinū și chiar gratisū, să propage și esplice printre poporulū românū ideile și principiile naționali, specialminte pe cele profesate de către membrii familiei de Mocioni și amū stabilitū împreună programa pentru o asemenea fôia.

Curându' după acesta elu chiamându-mă la moșia sa Foen, a regulat cu mine împreună subvențiunile ce-și propusese a da literaturii române și tinerilor români lipsiți de mijloc, pentru de a se cultiva în științe și arte. Spre acestu scopu Andreiū Moccioni angajându și pe frații săi și pe soră-sa, și succesivminte din anu în anu urcându sumele de bine-facere, pe la 1867 ajunsese a împărți ca subvențiunii și resp. burse — până la 10,000 fl. (25,000 franci) anualu, la care sumă dintr începutu Andreiū contribuia—din propriul îndemn—totu rate duble.

Peste totu, Andreiū Moccioni era de caracteru splendidu și generosu, elu nu cruța punga, îndată ce i se dovedia necesitatea și utilitatea națională. Nicu o dată foile din Viena nu s'au ocupat cu atâta interesare și bună-voință de Români, ca și pe timpul cându Andreiū Moccioni și cu—totu atâtu de generosa sa soră Caterina—petreceau în Viena și le influința cu cuvântul și cu fapta.

După ale mele notițe, sumele sacrificate de la 1860 până la 1870—numai pentru subvențiunii studenților români săraci și diaristiceii germane și române, specialminte *Albinei*, întemeiată 1866 la Viena, și lui «*Ost și Vest*», ce încă de mai nainte se înființaseră totu la Viena, precum și unor altor asemenea scopuri, ajungeau cifra de 80.000 fl. aproape 200,000 de lei n. și până astăzi, după însemnările mele, pe cari ocaziionalminte le-amu și publicat, aproape 100 de tineri români și-au terminat studiile și și-au creat o esistență de oameni culti, prin ajutorele familiei de Moccioni; dintre cari mulți chiar aici în România și-au găsit adăpostirea.

Și, Domni colegi, ceea ce puneă corună zelului naționalu și filantropiei lui Andreiū Moccioni, era, că sacrificiile amintite le aducea regulat, chiar și în anii de totu neroditori, când elu, care n'avea nicu unu venit regulat din capitale sau case, ci numai din precaria sa economiă rurală, iar din acesta nu-și scotea nicu măcaru semința !

Ca unu eclatante exemplu alu filantropiei sale, vă amintesc aici anul 1863, așa numit alu *secetei sau fometei în Banat*, când intră câmpia Banatului în locu de recoltă nu presinta de câtu unu

pêrjolü ! Atunci Andreiü Moccioni, făcëndü chiar datoril, de cari până la mörte n'a pututü să scape, nu numai s'a îngrijitü peste totü anulü de pâne pentru 400 de familii și de nutrețü pentru vitele aceloră—în Foen, dar elü și-a estinsü jurü împrejurü sacrificiele și a făcutü apelurî în tôte părțile, mai întâiü de tôte către Guvernulü împărătescü din Viena și a mijlocitü sume förte considerabile, prin cari a salvatü viața la multe miil de ömeni.

Suntü convinsü, că mulți își vorü mai aduce aminte, chiarü și din mijloculü nostru, despre efectulü și resp. caracteristiciele rezultate ce a produsü pășirea sa de atunci, prin o apostrofare cam ageră făcută fraților din România.

Erä la începutulü lunel lui Ianuariü 1864. P'acelü timpü lipsa de pâne în părțile bănațene ajunsese la culme, și rezultatulü colectelorü devenise insuficiente ; dincöce de carpați, în România cea mănosă, acea calamitate ce băntuia atâtü de înfricoșatü unü numëru de jumătate milionü Români, părea că nici nu se observä. Atunci Andreiü Moccioni își ridicä grava voce și cu o duioșiä amarä se rosti printr'o corespondință din Temeșiöra în «Concordia» din Pesta :

«Cu nemärginitä durere privescü la sërmanulü nostru poporü, cum pätimesce de föme, fără a puté să deștepte compätimirea fraților nostri de dincolo de Carpați, cari de și în anulü trecutü avuserä o recoltä dintre cele mai bogate, măcarü că miseria nösträ adese ori fù descrisä prin foile nöstre, continuä a arëta o nepäsare bättëore la ochi!

«Lumea cultä se mirä de acéstä nepäsare, mai vërtosü că, d'altä parte, vede pe frați nostri de dincolo provocändü la contribuirî pentru ajutorare străinilorü și anume a Polonilorü. Chiarü Maghiarü din România, de și förte puținî la numëru, alërgä cu denarulü lorü într'ajutorulü fraților maghiari de dincöce, cari și ei așisderea se aflä în miseriä! (a se vedea «Concordia» nr. 13—267—1864).»

Acéstä gravä voce, reprodusä numai de câtü și de cele-lalte foi române, ba și de mai multe foi străine, strëbatü în auđulü conducëtorilorü din Principatele-Unite, și în ședința Camerei de la 26 Februarie 1864, vëdurämü pe d-nulü C. A. Rosetti propunëndü unü ajutorü de 3000 galbeni pentru peritoril de föme Banațieni și pe Camerä

votându în unanimitate această sumă; éru apoi ridicându-se principiul C. și D. Ghica și mijlocindū urcarea acelei sume la 6000 galbeni; rezultatū pururea demnū de amintire, rezultatū ce cu dreptū cuvântū, chiarū prin «Buciumulū» de la 30 Martie 1864 se atribuia vigurosulū apelū, făcutū de Andreiū Moccioni!

Amū amintitū aci această episodă, una dintre mai multe asemenea din viața decedatului nostru colegū Andreiū Moccioni, nu numai spre a da tributulū de recunoștință ce se cuvine zelului și meritului naționalū, ci pentru că credū a fi oportunū, ca să constatū la această ocaziune, în sînulū acestei erudite corporațiunii unū mare adevărū pre care foarte mulți nu vorū să 'lū pricépă și aprecieze, adică, că —*vocea omenescă*—*nu totū atâtū valoréză din orī alū căruī rostū*. Ridicatus'aū văierări cu sutele prin pressă, despre calamitatea Banatului la 1863—64; suferitaū bieții Bănățieni, cum se exprimă de la tribună d-nulū C. A. Rosetti în Camera României, «*în câtū nu li-a mai rămasū nici chiar puterea d'a mai striga!*» și totuși «*suferința lorū n'a găsitū resunetū în animele acestorū cinci miliōne de vecini și frați,*» până cândū durerea și pericolulū nu străbătū la animă din rostulū lui Moccioni. Pentru-că—autoritatea lui Moccioni p'acelū timpū era foarte mare.

Dar' să revinū érași la firulū, celū părăsiū pe unū momentū, alū activității și resp. alū desvoltamentelorū politice-naționale.

M. Sa Impăratulū Austriei, dispusū cum se părea, a primi votulū majorității consiliului său imperialū de basă la reorganizarea Monarchiei, adică pretinsulū de către clasele privilegiate *dreptū istoricū alū țerilorū și popórelorū*, prin rescriptulū de la 29 Septembrie 1860, cu care închidea sesiunea înaltei corporațiunii, par' că totū voia să țină întrū câtū-va comptū și de voturile separate; căci —anunțându cum că «*I este dorința d'a introduce instituțiunii populari*», provoca pe d-niī Senatori, ca — «*să 'și facă de problemă, fiă-care în ținutulū său, a câștiga recunoștința și sprijinirea publicului pentru bunele intențiunii ale Monarchului*».

Astū-felū fiindū, ușorū este de înțelesū, că și memorandumulū-protestū alū Senatorelui românū Andreiū Moccioni nu s'a pusū simplu

la dosariu. Moccioni însuși de și bine observă cele ce se petreceau prin regiunile mai înalte și pentru acelea era foarte desgustat și supărat, totuși nu a părăsit Viena fără a conjura pe Monarch: să nu pună în risicū ânimele popórelorū pentru interesele cele meschine ale ruginitelorū clase privilegiate! Totū în acelū timpū, Andreiu Moccioni, în societate cu colegii săi, Episcopulū Șaguna și baronulū Petrino, se presintară naintea Tronului cu rugarea: «*să se îndure Maiestatea Sa a încuvința cândū-va o dată emanciparea Bisericeii române ortodoxe de sub jugulū Mitropoliei slave din Carlovățū!*» La această cerere primiră parola Monarchului, că Maiestatea Sa—«*Nu este ne-aplecatū (nicht abgeneigs) a împlini dorința Românilorū ortodocși în privința unei Mitropolii proprii a lorū*».

Scurtū după acestea se publică diploma Maiestății de la 20 Octombrie 1880, ca unū manifestū către tóte popórele Imperiului, prin care în frase mari și frumosū sunătoare, se promitea în generalitate—drepturi și libertăți politice pentru țeri și popóre și clasele istorice, în specialū — niminī nu putea să fiă satisfăcutū. Apoi ministrulū, contele Goluchowski, pe basa acelei Diplome se grăbi a scóte la lumină pe fiă-care sēptămēnă câte unū statutū pentru organizarea singuraticelorū provincii, cari tóte dovediră, că—totulū era greșitū, tóte erau nimica, nimica în totalū și în parte.

În Ungaria se deschise era sgomotóselorū manifestațiunii politice, și *Schmerling* fu chiămatū a înlocui pe Goluchowski.

La Banatū s'a trāmisū contele Mensdorf-Pouilly cu însārcinarea, ca — ascultāndū pe bărbații de încredere ai poporațiunilorū, să se constate, decă dorința comună este, ca provincia să remānă de sine, să se constituēscă în autonomiā, cum cerea Moccioni, sau să se încorporeze Ungariei, cum pretindeau d-nii maghiari. Și s'aū coruptū și falsificatū și mistificatū multe voturi române și sērbe, și s'aū raportatū, că : *provincia nu este în condițiunil: d'a se putē constitui și administra de sine*;—și atunci prin Moccioni s'a presintatū Monarchului o petițiune cu peste 12,000 de subscrieri din partea Romānilorū cerēndū ca : decă provincia nu póte să fiă constituită de sine, ea cu Romāniī să se încorporeze Transilvaniei, precum a mai fostū une-

orî și în trecut. Tóte în deșertú : Banatulú—pentru a treia óră a fostú datú pradă nesațiului d-nilorú maghiarí, Banatulú, acéstă provinciá románă, a căreia tótă nefericirea derivá de la frumusetia și fertilitatea páméntului ei ! Căci frumoșa țerișóră, fiindú ea de la naturá atátú de bine-cuvéntată, și—dupá scóterea Turcilorú la 1716 rarú împopulatá, mai numá de Románi, d-nií maghiarí în nesațiulú lorú d'a stápani și d'a stórcé popóre câtú mai multe,—fiindú că n'aveáu de unde s'o împopuleze cu poporú d'alú lorú pentru d'a o exploata și specula îndoitú și întreitú, o făcurá de vëndare—in párticele, cu totú cu poporulú autochtonú, introducéndú iobagia (la 1766—1780,) și cotropind'o cu colonii străine — nemțesci, bulgáresci, sêrbesci, slovácesci, croate, boeme, franceze, etc., instalându-i o administrațiune dintre proletarii și vagabonđii celor-l-alte comitate ungurene, iar de cultura intelectualá, moralá și economicá a poporului románú neîn-grijindu-se de felú ; ástú modú, în cursú de 100 de ani o ruináră totalminte și o aduserá în dóga celei mai miserabile provinciá a Imperiului !

Acésta dovedia prin memorandumú sêu Andreiu Mocioni, și d'aci veți bine-voi a pricepe, domnií colegi, cari trebuia să fiá simțimintele lui, cândú vedú noulú păcatú alú Curții de Viena, noulú traficú între acésta și aristocrația maghiará. Și totú d'aci veți puté să vé explicați, cum se făcu, de Mocioni, bărbatul activității și a luptei încordate, față cu Dieta unгурéscă, ce tocmai fu convocată pe luna lui Maiú 1861, la Buda-Pesta, și chiar față de alegerile dispuse pentru primele zile ale lunei lui Aprile, proclama *pasivitatea Románilorú din Banatú !*

Credința sa în prudința și în cugetulú curatú și dreptú alú Austriei față de popóre, începuse a-lú párași și elú spera, că prin pasivitatea Románilorú í va succede a da o lecțiune salutará și Germanului din Viena, și Ungurului din Buda-Pesta. Curéndú însă dânsulú trebui să recunóscă, că pasulú era pripitú ; fiindú că nu ținea comptú de împrejurári și anume de opiniunea publicá la poporú, care era angajatá deja pentru lupta activá. Deci Mocioni, în Martie 1861, convocá o conferință de câți-va bărbați, dintre cei mai incređuți ai

săi din Transilvania și Banatū, (și pe mine din Viena), și ascultându părerile lorū, consimți, ca eū, printr'o proclamațiune către poporulū nostru alegătoriū, să recomandū activitatea cea mai zelosă, alegerea de deputați români, cari înfățișându-se la Dieta Ungariei, să formuleze și apere și aci postulatele naționali, astū-felū de postulate adică, cari corespundēndū trebuințelorū și dorințelorū naționale, și culturali ale poporului românu, totū d'o dată să pōtă servi de basă pentru o înțelegere și convețiure a Romanilorū cu Ungurii ca bunī frați.

Prin luptă destulū de grea, a succesū a scōte aleși din Banatū și Ungaria 15 deputați români, dintre cari 11 aū formatū țiapăna falangă de la 1861, ce prin tactulū și energia sa și-a eluptatū unū respectū, cum nu se pomenesce să mai fiă avutū vr'o dată Româniī în legislațiunea Ungariei, ceea ce se dovedesce atātū prin adresele Dietei, către Monarchū, cātū și mai vērtoșū prin rescriptele Monarcului către Dietă, în cari din urmă pretensiunile politice-naționali ale Românilorū, până și cele relative la autonomia Transilvaniei găsiră cea mai espresă apreciere și recunōscere.

Andrieu Mocioni de și alesū și elū deputatū din centrulū de atuncī alū activității Românilorū bănățieni, adică din Lugoșū, elū fiindū-că publicase pasivitatea, nu putea să primescă mandatulū și să participe la Dietă, totuși se bucura din tōtă ânima pentru tactulū și zelulū și succesele deputațilorū români; apoi dēnsulū, după ce Dieta Ungariei, care față de Austria și de Monarculū Francisc Josif se puseră pe basa negațiunei, la începutulū lui Augustū fu disolvată, — numai de cātū se aședă érăși în Viena și se puse de nou în legătură cu bărbații ce formaū p'acelū timpū supremele organe ale Imperiului, pentru scopulū d'a represinta și face să fiă recunoscute interesele națiunei române. Elū de îndată ce veduse direcțiunea pornirilorū maghiare prin legislațiunea țerii, avisase și încuragiase pe Româniī de prin tōte părțile, ca prin bărbați din sînulū lorū să stăruescă la guvernulū centralū din Viena—pe basa programei naționale comune din 13/25 Februarilū 1849, pentru convocarea unui Congresū naționalū generalū, prin care să se formuleze postulatele na-

țiunei române către Impărăția, conformu împrejurărilor actuale ale Imperiului.

Astă-felū ér se adunară mai mulți represintanți ai Românilorū în Viena, cari la începutū urmaū sfatulū lui Mocioni, mai târdiū, se conduceau de Mitropolitulū gr. cat. românū din Blașiū, *Alexandru Sterca-Șiuluțiu*, și Impărăția, atacată prin d-nii maghiari din tóte părțile, prin tóte miđlócele, chiar și prin comploturi și conspirațiuni din afară, se aréta fórte plecată de a implini tóte cererile «juste» ale Românilorū, între cari într'adevărū numărau pe tóte câte li se propunea — afară numai de una : «*Constituirea tuturorū Românilorū din Monarchiă, într'unū unicū corpū politicū, o țără coronală cu tipū și caracterū naționalū românū.*» Mocioni tocmai la acestū postulatū ținea mai presusū de tóte.

Elū numai în acéstă concesiune din partea Monarchiei putea să recunóscă adevărată bună-voință către Români și o solidă garanția pentru seriositatea și durabilitatea drepturilor publice, ce s'arū accorda Românilorū. Schmerling, ministrulū imperialū de statū, își da tótă silința pentru d'a face pe Mocioni, să se mulțămescă — d'ocamdată — cu autonomia Transilvaniei, în care Românilorū din acéstă țără li se promitea pozițiunea unei naționalități politice recunoscute, iar lui Mocioni—postulū de guvernatore. Dar Mocioni nici nu voia să audă de condițiunea, ca Româniū din Monarchiă și mai departe să rămână prin mai multe țeri divisați și separați unii decătre alții, și pururea esplotați și eludați de clasele privilegiate străine. Atunci Schmerling își lua refugiulū la vechia și încă netocita armă a intrigel; elū în particularū inspira pe unii Români din Transilvania, că — pentru acéstă țără, resp. pentru Româniū ei — póte accorda congresū naționalū separatū, póte promite pozitivamente *autonomia cu naționalitatea română recunoscută*, chiarū și Mitropoliă română ortodocsă, dar — cauza celorū-l-alți Români din Ungaria și Banatū trebuie să fiă lăsată la o parte, respective tractată separatū. Deci represintanțiū români ardeleni fuseră provocați, ca—dēca dorescū congresū, autonomie, Diétă pentru țera lorū, acestea să le caute separatū de Româniū din Banatū și Ungaria.

Pe acelü timpü Mitropolitulü Şiuluþiu încă nu ajunsese în Viena. Ceia-l-altï represintanþi români ardeleni, creðendü cã—mai bine este a primi ceea ce li se oferia cu atãta bunã-voinþã, de câtü nimica, ba cã dênþii nici n'arü fi îndreptãþii a refusa — pentru unü bine problematicü mai mare, favorulü ce li se punea în vedere, întru interesulü Românilorü din Transilvania subscriserã o petiþiune separatã þi tractamintele urmarã separatü. Astü-felü, separatü s'a þinutü la 1863, în Februarie, congresulü românü naþionalü în Sibiiü þi s'a întrunitü mai târðiu totü în acelü anü Dieta Transilvaniei, þi a votatü þi s'a sancþionatü autonomia þerii þi naþionalitatea politicã a Românilorü, þi s'a pusü p'aceste base mulþime de români în diferite funcþiuni publice þi a intratü Transilvania în parlamentulü centralü din Viena ; érü douï—trei ani mai târðiu, dupã ce Austria cumplitü fu bätutã în Boemia þi perdu Veneþia , în cari bätãlii regimentele române atãtü la Custozza, câtü þi la Königgrätz escelaü prin eroismü, precãndü despre cele maghiare Kossuth laudãndu-le scria, cã puneau batistele albe în baionetã þi treceau la inamicü, —Impãrãþia prin sfatulü þi ajutorulü puternicilorü din Berlin, împãcãndu-se cu *domnii maghiari*, tóte câte se acordaserã þi sancþionaserã þi chiarü realisaserã în favórea «*Naþiunei române din Transilvania*» — s'au retractatü þi desfiinþatü, þi — au ajunsü éráþi *Bãnãtieni, Ungurieni, Transilvãneni egali*, în aceeaþi condiþiune : fãrã nici unü dreptü, nici unü petecü de þerã a lorü, nici unü organü politicü-naþionalü propriü, care sã-i póta apëra !

Durerea þi înverþunarea lui Andreiü Mocioni, cândü înþelése de pasulü separatü alü fraþilorü din Transilvania — nu se puté descrie. Dênsulü alergã la Schmerling þi i fãcu cele mai grele imputaþiuni—nu cã a sedusü pe Români, ci cã a apucatü éráþi p'o cale greþitã þi fatalã pentru Monarchiã þi Monarcü. Cãci elü totü þinea, cã întãrirea poziþiunei Românilorü în statü — este o necesitate absolutã pre câtü întru interesulü Românilorü, încã þi mai multü întru alü Monarchiei þi Dinastiei. Dar—ce ajunge vócea onestã, ce—cele mai raþionali argumente ale particularului, faþã de preocupãþiunile ómenilorü de statü, crescuþi þi dedaþi cu minciuna þi înþielãciunea ?!

Intr'aceea pe la capetului anului 1861 sosindü la Viena scirea telegrafică, că Patriarchul sêrbescü de Carlovețü, baronulü Josif Raia-cici a repositatü, Andreiu Mocioni se decise a läsa pentru unü timpü la o parte tôte cele-l'alte cause și a se apuca cu tôte puterile sale de cestiunea *emancipării Bisericeii române ortodocse*. Ne înțeleserămü și ne angajarăm a lucra împreună. Celü d'ântaiü pasü ce întreprinserămü fu, că printr'o depeșă telegrafică notificarămü episcopulü *Șiaguna*, la Sibiü, mörtea Patriarculü și-lü rugarămü să se pună în fruntea miș-cării pentru separarea Romänilorü de către ierarchia slavénä din Carlovețü și pentru restaurarea vechiei Mitropolii române ortodocse în Transilvania. Rêspunsulü telegraficü alü lui *Șiaguna* suna că — *«dênsulü avêndü parola Monarculü, (de care amü amintitü mai susü), cum că nu este neaplecătü a încuviința pe sêma Romänilorü ortodocși o Mitropoliä a lorü propriä, nu pôte să mai întreprindä vr'unü pasü, ci cere ca d'aci încolea noi să mergemü înainte.»* Decî ne făcurămü planulü. Mocioni pleca la Banatü, êrü, eü carele din cauza schimbărilor politice më aflamü în disponibilitate și refusamü a intra în vr'o funcțiune, acum primiiü invitarea ce mi-o făcuse Cancelariulü aulicü alü Ungariei, contele Anton de Forgách, și intraiü de referinte în cauzele criminali la Cancelaria ungarică aulică din Viena, pentru ca să amü ocașiune a pledä la acestü înaltü Dicasteriü cauza Mitropoliei române, precum însuși contele Forgách imî dicea.

Și — d'aci încolé se începü o agitațiune prin diaristică, precum și directü în poporü prin protopopiatele române, cu unü zelü, o serioșitate și intensitate—cum nu s'a mai pomenitü până aci. Andreiü Mocioni din Transilvania da tactulü, și — întregä inteligința romänä observa și urma în cea mai admirabilä armoniä. Mocioni comanda, și în luna lui Maiü 1862, 24 deputați romäni, dintre cei mai distinși bărbați ai bisericii și națiunii din Banatü, Bucovina, Ungaria și Transilvania, cu Episcopulü *Șiaguna* în frunte, presentarä Maies-tății Sale imperiale regie în Viena — suplica a două miliöne de romäni ortodocși, pentru separarea Bisericeii lorü de către cea slavonä din Carlovețü și constituirea ei într'o Mitropoliä romänä, pe basä *naționalä și sinodalä*.

Monarculă și propriamente archiducele *Rainer*, «alter ego» ală sêu pe acelu timpă, cu acêstă ocașiune dederă promisiuni de totă positive, avisândă suplica Româniloră supremeloră dicasterii centrale spre luare în considerațiune. Dar dificultățile cele mari totă era de parte d'a se fi delăturatū. Vechia sistemă d'a nu suferi ca să se împreune elemintele omogene, ci chiarū d'a separa—unde se pôte—pe celc împreunate, spre scopulū de a le slăbi și respective a le ținē slabe, — iar se puse în aplicare. Monarculū dăcea : «*Mi-amū datū cuvântulū și decī voescū ca Biserica română ortodocsă să fie constituită de sine*». Inșă politica tradițională a Austriei răspundea : «*Nu se pôte!*» — și argumenta, se înțelege în secretū — cam' astū-felū : Douē miliōne de Români, consolidați și organizați, resp. disciplinați la unū centru, nu se pôte să nu constituēscă curēndū-târđiū — unū factore pré cumpenitorū în statū, care arū reclama neapăratū pentru sine—administrarea bogateloră fondurī religioare din Bucovina și o considerabilă parte din cele de la Carlovețū ; chiarū dreptulū d'a dispune liberū de ele — na li s'arū putea contesta ; ba arū cere de la noi până și o dare de sēmă, despre administrarea și utilizarea acelorăși fondurī prin noi, în totū trecutulū, și așia arū aduce în cea mai grea perplexitate pe guvernulū împăratescū ! Și mai altele.

Decī, intriga și aci se puse în mișcare. Poliția din Arad și din Lugoșū, la carī puncte se concentra activitatea nōstră, denunțândū mereū, că—«*se lucra de Daco-românia, pe care Mocioni tinde a o înființa mai întâiū în Biserică*». Cu ochii mei amū vēđutū raportulū oficialū, de acestū cuprinsū.

Cancelarulū Ungariei, contele *Forgach*, nu voia să audă d'o Mitropoliă română ortodocsă, la care să aparțină și Bucovina, și cândū *Schmerling* ilū liniscia, că — va face pentru Bucovina o Mitropoliă separată, atunci dēnsulū mergea unū pasū mai departe și opina, că—arū fi mai bine ca și contele *Nadasdy*, cancelarulū aulicū alū Transilvaniei, să facă Mitropoliă separată pentru Româniī ortodocși din Ardealū, iar pe *Mocioni* și pe mine ne sfātuia, să credemū și să consimțimū, că pentru noi cei din Ungaria și Banatū, multū mai bine arū fi, să avemū Mitropolia nōstră propriă în Arad, pe care

elū arū face ca să fiă îndestrată din partea Statului ungurească cu toate mijloacele materiale, câte s'arū recere. Dar Andreiu Mocioni, credinciosū pururea principiului său și alū familiei sale — că : « *România mea una fiindă, la una și aceeași sortă trebuie să tindă pururea — prin consolidare, la toate ocașiunile câte se oferă* », — respingea cu totă energia orî-ce pactare în această privință. În consecința acestora, contele Forgach, în butulū mandatului împărătescū, puse suplica Românilorū la dosarū, să mai dōrmă, până cândū dōră petenții se vorū muia. Totū p'acelū timpū, același domnū Cancelarū aulicū, pe sub mână mijloci la Maiestatea Sa transmutarea mea de la cancelăria aulică din Viena la Tabla-regiă judecială din Buda-Pesta; astū-felū creșdendū omulū politicū a fi scăpatū d'o-camdată de cestiunea Mitropoliei române. Dar s'a înșelatū.

Andreiu Mocioni nu era omulū, ca să se sperie de apucăturī politice malițioase. Elū cunoscea căile și omenii, afla și combina toate, și-și lua măsurile necrușdendū nici ostenele, nici cheltueile. Acuma elū începu a lucra prin alte persoane de influință, directū la curtea împărătescă și—paralelū—cu corifeii Sērbilorū din Carlovețiū și Neoplanta, și—nici odată, nici într'o cauză până aci, spiritulū său celū agerū și luminatū n'a desvoltatū atăta activitate, și n'a strălucitū și triumfatū, ca tocmai în această epocă, plină de dificultăți și încurcături artificiale. Inșă—ce e dreptū, elū nici n'a fostū cândū-va atătū de bine sprijinitū de către ai săi. Dovēdă eclatante, că într'adeverū « *vires unitae agunt coelos!* »

După multe trăgăniri, congresulū «iliricū electoralū», adică pentru alegerea de Patriarcū sērbescū, « *Archiepiscopū și Mitropolitū alū națiunii sērbe și române* », fu convocatū pe 2 Augustū 1864 și colegiele electorale se întruniră în primele zile ale lui Iuliū a aceluia anū. Alegerile de deputați erau indirecte, adecă prin puținī delegați de prin comune, și numērulū de 75 deputați, a treia parte, adică 25 din clerū, era astū-felū împărțitū asupra Dieceselorū, încătū tocmai cele mai mari, impopulate de Români, aveau cei mai puținī represintanți, de unde a urmatū, că într'unū timpū de convețiune de 130 de ani, nici o dată nu s'a pomenitū, ca marea majoritate a Românilorū să vrea fi represintată

în congresul iliric prin mai mult de 5, 6 s^{eu} 7 deputați, întocmai precum se practică, și se mai practică în mare măsură până astăzi totu această politică electorală în represintanțele politice ale Ungariei și Transilvaniei. Andreiu Mocsoni în fața acestora, emise comanda : «*nici un^u vot^u român^u să nu se de^e candidaților^u s^{er}bⁱ!*» Astu-fel^u eșiră aleși din Diecesele *Arad*, *Temeșioara*, *Versiet^u*, 13 deputați români, toți bărbați distinși prin inteligență și pozițiunea lor socială, dar — cei mai puțin orientați în cauză; căci terenul fiindu-le închis^u, le era necunoscut^u. Deci Mocsoni, fără întârziare convocă pe toți aleșii deputați români la sine în Temeșioara, pentru o conferință, prealabilă pe ziua de 8/20 Iuliu 1864, și conferința se întruniră completă, fără nici o absință, și ea desbăt^u lung^u și serios^u—asupra ținutei de adoptat^u resp. a modului de procedere, față cu congresul din Carloveț^u, dar—consimțimentul^u tuturor^u pentru propunerea ce se făcea de Mocsoni, fiind^u că acesta involve o formă de abstinință, un^u ce cu totul nou^u în luptele noastre, nu se putea obțin^e.

Mocsoni ved^und^u această scrupolositate și nedecisibilitate, curmă încercările ulterioare de copacitare, și constat^und^u că — toți a^u recunoscut^u necesitatea de *pășire solidară*, pofti ca—d'ocamdată să ne mulțămim^u cu atăta, adăog^und^u rugarea, ca toți să ne angajăm^u cu parola, cumcă pe 31 Iuliu, cu două zile mai nainte de deschiderea congresului, vom^u fi—nu în Carloveț^u, ci în Neoplanta, (Neusatz, oraș^u mai mare, la îndepărtare de o oră, pe Dunăre, în sus^u de Carloveț^u), pentru d'a lua decisiuni definitive, conform^u împrejurărilor^u, pe cari până atunci le vom^u studia. Toți primiră.

E^u și cu Mocsoni plecarăm^u la Foen, unde în timp^u de opt^u zile ne statorirăm^u într^ega programă, compuserăm^u un^u memorandum^u către Maiestatea Sa Imperatorele, o adresă către comisarul^u împ^{er}ătesc^u de la congres^u, generalul^u b. *Josef Philippovich*, cu rugarea, ca să ne ia sub apărare dr^epta cauză, desvoltată în memorandum^u, er^u p'acesta să-l^u înainte cu recomandațiune la Pr^{er}naltul^u Loc^u; în fine compuserăm^u și o declarațiune către însuși *Congresul^u nați^unei s^{er}besci*, prin care 'i esplicăm^u anomalia situațiunei noastre în Patriarchia și resp.

Mitropolia sêrbescă și arêtamă în modă plausibilă, că chiar simțulu de frățietate către poporul sêrbescă și de lealitate pentru interesulu comună ală Bisericei ortodoxe, ne impune datoria *d'a nu* participa la actele congresulu, d'a nu influința alegerea Patriarchulu sêrbescă, ci d'a insiste la constituirea Bisericei române într'o Mitropoliă națională a noastră propriă. Cu aceste pregătite acte plecărămă la Neoplata și ajunsărămă acolo destulă de timpuriă spre a ne presinta comisarulu imperială, ce deja sosise în cetătea Petrovaradinulu, peste Dunăre de la Neoplanta. Mocsoni, în timpă de 24 ore, informă pe generalulu Philippovich despre programa deputaților români, asigurându-lă, că de la aceea unulu nu se va abate, fiindă-că țină toți la parola Monarculu, cumcă doresce înființarea Mitropoliei române. Baronulu Philippovich îndată telegrafia ministrulu de stată Schmerling și Monarculu despre acestă programă a Românilor, și—lealitatea noastră fu recunoscută, și tractamintele avură rezultatulu dorită de noi, încă mai înainte d'a sosi colegii noștri români; iar când aceștia sosiră și audiră cele întemplate, cu bucuriă subsemnară toți actele noastre; apoi în ziua de deschidere a Congresulu, până la care ne succese a câștiga în partea noastră și pe părintele *Procopiu*, Episcopulu Aradulu, noi Români, cu mare pompă, de o dată cu Comisarulu împêrătescă intrărămă în Carloveță, unde sub conducerea numitulu Episcopă și a lui Mocsoni, ne presintărămă comisarulu separată, ca constituiți într'ună corpă represintativă română specială, depunëndă în mânil sale adresa noastră către densusă și Memorandulu nostru către Monarcă, totă d'o dată rugândă, ca — după constituirea congresulu să fimă admiși a ne presinta înaintea aceluia corporativă pentru de a-i face declarațiunile noastre și a ne lua adio-ulu pentru totă-d'auna.

Tôte se petrecură cu o precisiune și solemnitare exemplară; toți erău surprinși și admiraă tactulu și solidaritatea Românilor. Pline suntă colónele gazeteloră sêrbescă, dar și a celor germane de pe acelu timpă — de laude pentru purtarea, și de recunoscință pentru actele și manifestațiunile deputaților români față cu comisarulu împêrătescă și cu congresulu sêrbescă, și tôte laudele și recunoscințele se reversău

specialmente asupra conducătorului Andreiū de Mocsonyi; érá acesta în acelū mare momentū se afla la culmea bucuriei și — potū dice că — elū gusta cele mai fericite zile ale vieții sale! Epistolele sale d'atunci către consórta sa, precum și către soră-sa Catarina, făceaū viuă mărturiă despre acésta. Într'una din acelea elū, sub 5 Augustū 1864, se exprima așa: «Discordia și sfâșiarea ce domnesce între Sêrbi — este fără exemplu. La noi Româniī ei privescū cu urmăire, ca 'la nisce meteorī. Comisarulū împêrătescū, purtarea mea și a Românilorū o arétă Sêrbilorū ca de modelū. Aceștia suntū descurgiați, par'că și-arū vedea cu ochiī peirea neevitabilă. Bărbați de ai lorū din tóte partitele vinū a-mī cere svatulū; căci ei lipsiți suntū de conducători, lipsiți de direcțiune».

Toți vedeaū și recunoseaū, că cauza Românilorū trebuie să triumfe.

Episcopulū Șiaguna p'acelū timpū petrecea la Băile-Herculane, lângă Mehadia, și nu sta nici într'o legătură, directă sau indirectă cu deputații români de la Congresulū din Carloveți; elū numai târziu după aceea a luatū exactă cunoscință despre planurile și operatele deputaților români, și numai din raporturile foilorū se informa despre purtarea lorū la Congresulū sêrbescū; când însă elū află și cunoscute tóte, nu se putea stêpâni d'a esclama cu intusiasmū: «Bravo, bravo Frátuților! Mē închinū diplomației și tactulū vostru admirabilū!»

Resultatulū a fostū, că rezoluțiunea împêrătescă ce confirma alegerea Patriarchulū Mașireviciū, i acorda jurisdicțiunea arhiepiscopală și metropolitană numai peste partea sêrbescă a ierarchiei, rezervândū expres jurisdicțiunea asupra Românilorū — înființândei metropolie române.

Astū-felū emanciparea Bisericei române de unū jugū bisericesc-culturalū străinū de 170 de ani, fū proclamată de la înălțimea Tronulū. Actele metropoliei române se scóseră din archivă și se făcură obiectulū tratamentelorū de urgență între cancelaria aulică-regiă ungerescă cu cea transylvană și cu ministerulū imperialū de Statū. Sinodulū arhierilorū Bisericei ortodoxe din monarchia întregă fu convocatū pe luna lui Septembrie 1864 în Carloveți, și la acelașū, din mandatū maiestatic, Andreiū Mocsonyi și cu mine eram invitați a participa

ca bărbați de încredere ai Românilor de religieuna orientală ortodoxă, spre a conlucra la sator rea modului și condițiunilor, resp. a programei, pentru despărțirea practică.

Maî întrégă tómnă anului 1864 o petrecurăm în Carlovățu, în lucrare și frământări grele. Sinodul archiereilor lucra cu comisarul împărătesc în secret, érá noi bărbații de încredere lucrăm într'o comisiune mixtă, sub președínța episcopului de la Buda — pe față. Colo causa română era represintată prin Șiaguna episcopul Transylvaniei, Ivanciovici. episcopul Aradului și Hackman episcopul Bucovinei (trei contra cinci), érá ici, în comisiune, prin Mocsonyi și prin mine (doi contra cinci), colo se discutañ canónele și legalitatea, ici fondurile și realitățile și drepturile material. Celor din Sinod se presintañ tóte câte se decidea în comisiune; comisiunei, sañ maî drept se spunendú Românilor din comisiune, rămâneañ ascunse cele maî meritorii conclusiuni ale Sinodului. Operatele bărbaților români de încredere s'añ publicatú la rândul lor și lumea le cunósce; procesele-verbali ale Sinodului episcopesc — je avemú între actele metropoliei, rămase după Șiaguna, dar acelea nu s'añ publicatú nici pînă astăzi. Ele suntú lipsite, în câtú privesce pe Români, de temeiul dreptății și echității. Totuși ele se presintará monarchului cu subscrierile tuturor! Și — ele se luară de basă la înființarea metropoliei din Sibiu.

Episcopii români țineañ, ca — *numai să vedemú odată înființată Metropolia română, măcarú și strivită, apoi revindicarea părților române, remase neemancipate, și consolidarea succésivă va urma maî cu înlesnire.* Andreiú Mocsonyi însă răspundea: *décă înființarea din capul locului nu se va decreta și executa pe bazele unei logice sănétóse, ale dreptății și realității, corectura posterióră va fi multú maî anevoioasă și — póte chiar imposibilă.*

O experiință de 18 ani a justificatú temerile și prevederile lui Mocsonyi.

S'a sacrificatú episcopia română străvechiă din Timișióra, sub pretestul, că — considerațiuni de politică maî înaltă n'o admiteañ pe acelú timpú. Motivul adevăratú, realú era, în partea episcopatului

sêrbescă, pentru ca o diecesă română, cu scaunul în Timișoara, să nu nulifice totalmente pe cea sêrbescă, care juru împrejură este lipsită de popor; érá în partea episcopatului română motivul érá ca — episcopului din Aradă, prin anexarea părților timișiane, cu 150,000 de Români, către diecesa Aradului, să se facă ună mai mare venită, o mai bună dotațiune!

Relativă la monastirile și fondurile comune și la comunele bisericesci cu populațiune mestecată, sêrbă și română, s'au luată astă-felă de conclusiuni, cari d'o-cam-dată susțineau statulă de mai înainte, lăsându-le adică pe tôte sub jurisdicțiunea ierarchiei sêrbesci, érá pe Români îndemnându-i ca să-și caute partea loră prin tractaminte separate și chiară prin procese lungi, înaintea tribunaleloră unguresci! P'acéstă cale, în cursă de 18 ani, abia ni-a succesă a trage la metropolia noastră dintre 100,000 de Români de prin comunele amestecate, vr'o 25,000, și din fondurile comune, de peste trei milióne florini, cam 450,000 florini.

Andreiă Mocsonyi numai după lună de zile și anume după publicarea resoluțiunei împărătesci din 24 Decembre 1864, prin care se încuviință Metropolia română și se normău bazele pentru înființarea ei, a putută află cuprinsulă autentică ală conclusiuniloră Sinodului arhierescă din Carlovățu, și acelă cuprinsă i-a sfâșiată inima. Epistolele sale de pe acelă timpă către consórta sa și către soră-sa și către mine, suntă pline de indignațiune și de lacrimi sufletesci; și d'acéstă durere, névindecată a rămasă inima lui pên' la mórte!

Dar cu tôte aceste, elă a rămasă în luptă. La 9 Februare 1865 elă într'o epistolă către iubita sa consórtă suspină: «Mare resignațiune și mară sacrificie îmi cere națiunea. Așu mulțami lui Dumneđeu, decă mi-ară ajută, să scapă odată d'atâtea sfortări și necasuri, ca să potă trăi câți-va ani pentru mine. Dar este sórta ce mi-a creată proveđința și care mă împinge înainte, totă mai departe, în cât în ce să fiă fórtă curiosă a vedé: pînă unde? Unde o să ajungemă?!»

D'aci se póte pricepe, că Mocsonyi, p'acelă timpă — câtă érá de desgustată! Elă mereă își perdeă încrederea în mersulu lucruriloră, saă propriaminte în ómení, în cei de susă ca și în cei de josă, în

inteligința ca și în buna-voința lor. Totuși se supunea la fătigele și sacrificiile ce i se cereau. Elu tocmai atunci, în primele zile ale lui Februarie, în capu de iernă grea, prin grele pericole, din nou călători la Carlowitz, împreună cu episcopii și cu toți deputații români, pentru d'a mai încercă odată, complanarea în modu amicalu a diferințelor cu Sêrbii; dar când și la acêstă ocaziune se convinse, că păcatulu din tòmna trecută este ireparabilu, că pentru nepriceperea saü egoismulu unorü conducători, metropolia română are să rămână strivită, elu — plinu de amărăciune — părăsi Carlovățulu, și d'aci încoale elu numai din depărtare observă mișcările și svêrcolirile ce se făceau pe terenulu bisericesc, spre scopulu reorganisării și consolidării noiei ierarchii; érá când la 1868 vedu introducându-se în administrațiunea acestei ierarchii principie și instituțiunii așa numite *democratice*, adică o sinodalitate după tipulu și asemênarea constituțiunilor politice moderne, — principie și instituțiunii în sine fôrte frumoșe, despre cari însă Mocsonyi ținea, că nu potü să fiă nici serioșe, nici oportune, pentru că Clerulu, crescutu în școlă absolutismulu, érá în timpulü mai din urmă, sub dominațiunea ierarchiei sêrbesci — coruptu, demoralisatü și devenitü anarchicü, nu le va respectă, nici suferi, érá poporulü lipsitü de necesara cultură și deprindere practică, nu le va pricepe și apêrá, și astü-felü acele frumoșe principii și instituțiunii aü să devină unü nou isvorü de demoralizare și spoliare în sînulü poporulu, — elu se retrase și abținü de la ori-ce mai departe amestecü, în afacerile bisericesci și nu mai primi nici unü mandatü din câte i se oferiau ca deputatü la Congresulu saü Sinódele Bisericei române ortodoxe; ceea-ce însă de felü n'a împedicatü opiniunea publică, de a recunósce și enuncia susü și tare, că — *restaurarea metropoliei române ortodoxe în Transilvania, Banatü și Ungaria eminaminte este opera și meritulu lui Andreiü Mocsonyi*, fără de a cărui energiä și prudință și sacrificie, acêstă metropolie, precum dovediaü pedicile ce i se puneau, de bună sémă, totü atâtü de puçin se putea elupta la 1864/5, câtü de puçin a succesü eluptarea ei în trecutü, prin atâtea crunte stărui și martirii! Frații români ortodocși din părțile Transilvaniei, sub conducerea episcopulu Șiaguna, aü contribuitü fôrte multü și aü

înlesnită puternică reeșirea, și acesta mai vârtos prin marea încredere, de care se bucură Șiağuna în urma meritelor sale, la Curtea împăratăscă din Viena; necontestabil însă este, că — nu atât la stăruința, câtă mai vârtosă pentru a face plăcere lui Șiağuna a încuviințată monarhul metropolia română ortodoxă. Lui Șiağuna metropolia eră o grație și remunerațiune — de sus; d'aceea elă a primit'o, a trebuit s'o primescă cu mulțămită, așa cum i s'a oferit; dar — ce e drept, primind'o elă a făcut mult pentru de a o conservă și desvolută, și — în această privință, din acest punct de vedere considerat, Șiağuna este și va rămânea mare în istoria Bisericei noastre și a luptelor noastre naționale.

Lui Andrei Mocsonyi și Bănătenilor și Ungurenilor români, Metropolia a fost o concesiune asupra necurmatelor stăruințe de 50 ani și mai bine, stăruințe cari între împrejurările politice ale epocii d'atunci păreau ne mai respingibili; și — tocmai d'aceea concesiunea se făcea — ca toate concesiunile de nevoie, în condițiuni foarte grele, pe cari condițiuni Mocsonyi, în cunoștința exactă a împrejurărilor, nu le-ară fi primit, știind bine că scopul lor eră a îngreuiă viața și a împedică desvolutarea națională. Elă însă fū paralisat de votul precumpenitor al episcopilor și al mai multor corifei români. D'aci supărarea și la urmă retragerea lui.

Totă asemenea s'a întâmplat, respective a decursu lupta și pe terenul politic. Mocsonyi, nepreocupat și independent, observă cum se pune în lucrare intriga și amăgirea din partea guvernului din Viena, pretutinden printre Români; cum toate avantajele ce se făceau și resp. drepturile ce se acorda Românilor, erau numai pentru d'a speria și muiă pe aristocrații maghiari. Amă avut ocaziune a vedea în mânele lui, la anul 1863, o pistolă discreționară, adresată prin cancelarul aulic contele Nádasdy, către un conducător al administrațiunei politice din Transilvania, în care se explică acestuia, că n'are să mērgă prea departe în protecțiunea ce dă Românilor; căci — nu pentru tot-d'a-una împărăția voesce a se reșima pe poporul român. «Bazele și columnele împărăției sunt și trebuie să rămână — familiile istorice, aristocrația cea mare și cea mică. Dar fiindcă

acestă faptore, în timpul mai din urmă, identificându-se cu naționalitatea maghiară, a apucată armele democrației și s'a făcută renitinte, prin favorisarea și rădicarea momentană a Românilor scopul e, a se dá acelei aristocrației renitinte o bună lecțiune.» Atâta și — nimic măi mult!

Prin tóte Andreiú Mocsonyi urmă a se convinge, că bētrâna Austria este totú cum a fostú de la primele începute ale formațiunei sale, incorigibile, că — prin urmare, adevērată trebuie să fiá sentința lui Machiavelli, cum că imperiele totú prin miđlócele prin cari s'aú înființatú și măritú, caută să trăiēscă sau să se desființeze și să piērá. D'aceea elú din noú ajunsē a simți și recunósce necesitatea de o înțelegere cu Unguri, și din noú elú începú a căutá legătore cu corifeii maghiari. D'aci se explică, că Andreiú Mocsonyi, în tótna anului 1865, din tóte puterile stăruia, ca Români să participe la alegerile ce se áceaú pentru Dieta unгурēscă, convocată pe 10 Nombre alú aceluiași anú, și se bucurá fórtē multú când vedú că, în mânia tuturorú intrigelorú și presiunilorú oficiali, 23 Români fuseră aleși deputați din părțile unğurene și bánățene, între cari toți trei frați Mocsonyesci și cu nepotulú lorú de soră, Alexandru de Mocsonyi. Înșá nici această bucuriá și buna-speranță nu ținu mult; căci domni Maghiari numai pînă la catastrofa de la Sadova se arētará plecați d'a tracta cu Români, resp. cu mandatarii acestora. Curēnd dupá acea catastrofă, Austria, resp. împēráția Habsburgică, urmând — cum se scie, sfatului și resp. presiunei din Berlin, se aruncá în brațele Ungurilorú, făcēndú acestora concesiuni mari, pînă și d'acelea, despre cari, cu puțin timpú mai înainte, nu voiá nici să audá! Anume, în câtú pentru naționalitățile nemaghiare, oferindú domnilorú aristocrați maghiari, precum p'atunci ne spunea contele Juliu Andrassy, cu ocaua drepturile, în alte cuvinte: condițiunile de viēță ale naționalitățilorú, pentru dramuri de concesiuni în dreptulú publicú! Și acesta tocmai p'acelú timpú, când *meritele*, virtutea și valórea militară a soldațilorú români, prin cari singure s'a făcutú posibilá luarea Custozzei în Italia; și s'a salvatú onórea armelorú austriace la Sadova în Bohemia, se glorificăú și se remuneraú prin numeroșe decorațiuni!!...

Caracterul fundamental al Ungurului și anume al clasei conducătoare maghiare — e: *insolența*, îndată ce-l zîmbesce norocul, și acestu caracteru a fostu, este și rămâne isvorul nefericirii acestui popor, altu cum forțe bună și chiar simpatice Românului!

La anul 1867, în Maiu, avu locu încoronarea și jurământul regelui Francisc Josif pe constituțiunea ungerescă, pe care domniul maghiarilor ei înșiși și-a făcut'o, pentru sineși, și anume în contra naționalităților nemaghiare. Prin actul încoronării se subscrie și sigilă solemnă aservirea Românilor maghiarismului și specialminte aristocrației maghiare.

Mocsonyi vedea, simția, cumpenia greutatea urmărilor, nefericita situațiune, la cari se condamna cauza, națiunea sa; dar nu scia, unde să mai caute scăpare! În această perplesitate a sa, a întreprins în ziua de 26 Faur 1867 — vechuta sa la «*Marele expatriat*» maghiar, *Ludovicu Kossuth* în Turin, vechută pentru noi de valoare istorică, de care însă Kossuth în tom. III alu scriptelor sale din exil, atinge mai mult ca de un omagiu pentru sine.

D'aci incoale luptele deputaților români, pe lingă că ele după cele întemplate, nici nu mai puteau ave consistința și eficacitatea de mai nainte, fiind-că se resfrângeau într'unu elementu, sprijinitu de susu cu totă puterea imperiului, elementu ambițiosu și setosu de domniă, și prin urmare lipsitu de ori-ce considerațiun; elementu ce printr'o extraordinară întemplantare, de odată fu ridicatu la culmea dorințelor sale și altu-felū exaltatu pină la nebuniă, — dar ele, acele lupte, se și conrupeau și încurcau sistematicaminte prin cei de la putere. Astu-felū chiar legile de la 1868, create în urma stăruințelor deputaților români — cum se pretindea, spre asigurarea dreptului limbilor și naționalităților nemaghiare și resp. a bisericei lor orientali, presintau o stilistică plină de echivocități, și curându se adeveri, că ele numai acelu scopu n'aveau a servi, pentru care se creaseră.

În această confusiune și turburare a minților, Andrei Mocsonyi susținea, că Românii din Ungaria și Transilvania, părăsiți totalminte din partea Coronei și persecutați din partea guvernului Maiestății Sale austro-ungare, nu potū urmă altă politică, de câtu cea mai *moderată*

și *reservată*, întru a cărei apărare singur numai se potu uni toate partidele și forțele naționale. Dar această parolă nu plăcea de felu extremilor noștri, și adică nici celor ce se îngajaseră în tabăra domnilor de la putere și propuneau închiderea totală a luptei și opoziției române, — nici celor ce — în nerăbdarea lor profesau, că moderațiunea și resp. oportunitatea, slăbiciune fiind și greșală, mijlocul cel mai bun și unic, d'a înfrânge îngâmfarea și netoleranța șiovinismului maghiar se poate găsi numai într'unu radicalismu politicu naționalu din a noastră parte. Astu-felu ne'nțelegerile și sfâșiarea prindeau locu și se lățiau — atât între deputații de la Dieta ungară, câtu și printre luptătorii naționali din popor, și arma îndatinată era: *suspiciunea*; și toți se înferau reciprocamente cu epitele de «*perfidii*» și «*trădători*». Chiar și metropoliții români *Șiuluțiu* din Blasiu și cu *Șiaguna* din Sibiu, totu pentru zăpăcéla ce întempina cauza națională, se atacă și înferau reciprocamente, prin diare și broșure, de lași și trădători, și apoi améndoii veniau prin epistole a se plânge și scusa înaintea lui Mocsonyi, care în toate părțile se încerca a face pe mijlocitorul — mai totu fără succesu. Ajunseserăm în epoca de la 1869 pînă pe la 1876, prin drasticele și răpețile schimbări de sus, într'unu labirintu și o confusiune, în câtu rare erau spiritele cari să se mai scie orienta, și în această confusiune generală, totu însulă credea, că — fratele se, vecinul se, rivalul se național este cauza rului, pe când adevărata cauză era — *scintirea referințelor de sus*, de la Tron, guvern. legislațiune.

Andrei Mocsonyi era unul dintre cei puțini, ce la momentu recunoscără morbul societății, așa numite *imperiu austro-ungar*, și elu totu-d'o-dată recunosc, că acestu morb, în acestu stadiu de dezvoltare, nu se poate vindeca, ci că elu trebuie să-și facă cursul se naturalu spre a ajunge în situațiunea — sau de a deveni vindecabilu, sau de a se disolve și distruge. Deci Mocsonyi sfătuia, ca Români, cu slabele lor puteri proprie, să nu mai încerce a împedica cursul naturalu alu procesului de dezvoltare în noulu organismu al Statului austro-ungar, ci cine tocmai are plăcere și dispozițiune, mai bine să-lu promoveze; națiunea însă să adopte și păstreze o politică ra-

țională de pasivitate și resp. abstinință. Elu însuși de la începutul anului 1869 se retrăsese la moșia sa Foen, curmându-și mai toate legăturile cu lumea exterioară. Credințele și speranțele sale în înțelepciunea și moralitatea, prin urmare într'o misiune istorică sau chiar providențială a Austriei și resp. a Austro-Ungariei, în această epocă suferiră lovitura de mörte, și o suferiră — potü dice — definitivü, când vedü și se convinse, că nooi stăpâni ai situațiunei în Austro-Ungaria întorcü cu susulü în josü toate conceptele de dreptü și dreptate, de morală și patriotismü și virtuți civice în Statü, și că în urmarea acestei procedure antipodice, cei mai sinceri și probați patrioți, cei mai leali și credincioși supuși ai Monarchului, în publicü se califică și înfiără de agitatori, de inimiçi ai Tronului și ai patriei!

Nefericită era acea epocă pentru Monarchiä și pentru popórele ei, dar pentru Românü mai vörtosü, cari pînă aci avëndü prea bună credință despre Austria și parte mare și despre inteligența și genuinulü patriotismü alü Maghiarilorü, d'o dată se vedürä constrinși a se lipsi d'acéstă credință și a se arunca în brațele pesimismului!

Andreiü Mocsonyi, și după temperamentulü seü iute, dar mai vörtosü după tristele experiențe de douë-decü de ani și mai bine, simțindu-se înaintändü spre bētrânețe, érá dorințele și tendințele sale naționali vedëndu-le în celü mai brutalü modü isbite și respinse, cădu într'unü pesimismü atâtü de extremü, în câtü nu mai gäsia în peptulü seü stimulü seü motivü d'a se încrede nici măcar în vitalitatea elementulü românü. Elü pretutindenea vedea reacțiunea introducëndu-se și resfăcändu-se — dincóci, ca și dincolo de Carpați, și ânima sa suferia torture ce nu se potü descrie. Numai cine, îndestratü cu asemenea ânimă, cugetare și consciință, se va fi aflatü când-va, după atâtea lupte și sacrificie, în asemenea situațiune, acela numai póte să-și închipuéscă durerile sufletulü seü pe acelü timpü. Elü ajunsese de nu mai doria pentru sine — altü-ceva, altü favorü de la sórtă și de la lume, de câtü — «*pace și liniste.*» Era încă în Ianuariü și Februariü 1865, când desgustulü seü pentru politica din Viena i amăria vieța. În acelü timpü contele Zichy, cancelarulü aulic pentru Ungaria, făcuse și 'mü comunicase planulü seü, ca pe membrii familiei Mocsonyi de

Foen să-î ridice la rangulū de Magnați ai țerii și să-î introducă în Casa de susū a legislațiunei, — firesce ca să-î aibă de unelte politice pentru scopurile mai înalte; deci eū la dorința expresă a cancelarului, informând desprē acestū planū pe frațiļ Andreiū și Antoniu de Mocsonyi, pe cela în Timișióra în Aprile, érá pe cesta la moșia sa Bulciu în Maiū, amū primit rēspunsū — de la Andreiū: «*Spune-î sū-mī redee celū puçin pacea, dacā nu-mī pōte restitui încrederea ce mi-aū rāpit'o cei de susū!*» — érá Antoniū mi-a ðisū: «*Cei de sus ne credū netrābnici sūū nebunī; și nu sciū cā mi-arū fi rușine a eși între ómenī cu titlulū de Comite (Graf), pe câtū timpū ține miserabila situațiune de astāđi a națiunei romāne.*» Apoi — ce felū era, domni colegi, acea situațiune, din orī care punctū de vedere consideratā, în asemēnare cu situațiunea mai târđiā și cu situațiunea de astāđi — a Romānilorū de sub stāpānirea unгурéscā!

Cānd la 1866 guvernulū provisorilū alū Romāniei se decise, a pune temeiū unei Academii romāne pentru întrégā Romānime — prin înființarea societății academice în Bucuresci, Andreiū Mocsonyi a fostū chiiāmatū cu mine, a represinta părțile Banatului timișianū în acea societate. Dar Andreiū Mocsonyi nu se considera pe sine de omū specialū alū sciințelorū și literilorū, d'altā parte nici organisaarea datā societății academice nu corespundea ideei ce avea elū desprē o corporațiune, *foculariū alū spiritului naționalū românū*; deci elū, preocupatū de pesimismulū seū, pīnā să se intereseze de ea, aștepta s'o vedā afirmāndu-și valórea existenței; însă pesimismulū seū, nutritū de împrejurările politice, crescea din anū în anū, în câtū de la 1869 încóci începuse a nu mai dori să audā nimicū desprē Romāni; căci — din cāte se scriaū saū se auđiaū, nici una nu era ca să-î potā place. P'acelū timpū imī adresā din Foen o epistolā plină de amārāciune, prin care imī spunea, că — dupā cum observā, cu țera împreună, întregū corpulū naționalū merge spre putređiune și decādere. Nici «*Albina*», *acéstā puternicā bateriā electricā, nu mai e în stare a împedica procesulū de demoralisare și disolvare*»; prin urmare că și-a propusū, nici a o mai citi, nici a o mai sprijini. «*Nu voiū a mai lupta și sacrifica în vėntū, ci voiū aștepta în răbdare momentulū porniriī spre regenerare, decū a fi sū-lū mai ajungemū.*»

Acelu momentu pentru densul s'a ivitu — in luptele ostiriloru romane peste Dunare, prin bravurele soldatiloru romani la Plevna, Rahova, Vidin. etc. La audirea acelu bravure, anima lui Mocsonyi, ca si a tuturoru Romaniloru de pe globulu pamentulu, a tresaritu de bucuria; ghaia ce o incrustase — s'a spartu si a disparutu, peptulu seu resimti erasi caldura si placerea vietii, din care iute resari noua speranta pentru nationea sa. Elu incepu a recunosce si chiar a admira intelepciunea si patriotismulu barbatiloru conducetori in Romania, era in sacrificiele si entusiasmulu terei elu vedea totu atatea dovedii si garantii pentru unu viitoru mai fericitu si mai demnu de numele de Romanu. Inca de la inceputulu anulu 1878 Mocsonyi incepu a'si renoi legaturile cu cei mai bunii, mai intimi ai sei si a se interesa de tote cate directu sau indirectu priveau pe Romanii. Laudele si recunoscintele, ce virtutile romane secerau din partea opiniunei publice europene, ilu faceau mandru si vesel, in catu se lauda catre ai sei, ca — *par'ca se simte intinerindu!* Chiar miseria situatiunei Romaniloru din Austro-Ungaria, nu-lu mai descuragia; elu credea si profesa pe faa, ca — redicarea si regenerarea elementulu romanu in Romania libera, petrecendu-se atat de rapede si sigur, nu se pote sa nu influinteze si regenereze si partea de dincoci a corpulu nationalu.

In acesta placuta dispozițiune ilu gasi pe Andreiu Mocsonyi la 1879 scirea, despre transformarea si constituirea societatiiu academice in — «*Academia Română*», pe basa unei legi de Stat. Densulu rechiamatu in sinulu Academiei, primi cu cea mai mare placere, si nimic nu doria mai multu, de catu ca sa pota lua parte la sedintele Academiei romane, — o dorinta ce-i remase neimplinita; caci — pe cand elu isi facea cele mai frumoase combinatiuni si planuri pentru inaugurarea unei nuoi activitatiu nationale, intru interesulu viitorulu nostru, atunci — in Decembre 1878, printr'o racela ce 'si atrase afara la terea, redeşteptandu unu morbū vechiu, de care patimia din tinerețe, cadu la patu, din care nici cea mai buna cautare, nici arta medicala, a celor mai renumiti doctori din Viena si Timisoara nu-lu mai putura redica. Natura sa cea forte, organismulu seu celu tepanu, resistara unu anu si jumătate, pana la 5 Maiu st. n. 1880, candu elu, dupa

lungi și grele suferințe, în brațele duiósei sale soție, înconjuratú de cei mai iubiți ai sei, își dede în mânilé Creatorului seú sufletulú seú celú nobilú.

O sté plină de rađe călduróse și luminóse, astú-felú apuse de pe orizontele nostru naționalú; dar ea n'a apusú în memoria mulțimeí ce-lú cunosciá, stimá și iubiá. Virtuțile, beneficielé și meritele lui Andreiú Mocsonyi nu vorú perí nici odatá din ánimele recunoscétóre ale Románilorú.

Mi-amú datú silința, domni colegi, a vé descrie prin câte-va trásurí fidele, pe scurtú, vieța și activitateá bărbatului ce amú perdutú noi, a perdutú națiunea románá în persóna decedatului nostru colegú Andreiú de Mocsonyi. Décá acéstá vieță și activitate într'una atinge, ba chiar cuprinde o mare parte din istoria epocéi, și anume istoria luptelorú și suferințilorú de aprópe 40 de aní a Románilorú din Austro-Ungaria, acéstá este tocmai cea mai eclatantá dovédá, cá în acea epocá spiritulú lui Andreiú Mocsonyi a influințatú și resp. a făcutú istoria.

Opulú francesú din Genova intitulatú : *«Istoria bărbațilorú de Statú ai secolului alú XIX-lea»*, la anulú 1862, publicándú biografia lui Andreiú Mocsonyi, începe cu urmátórea sentință :

«Istoria nobilului seniorú Andreiú de Mocsonyi atátú de intimú și prin atátea fapte comune se îmbiná cu istoria mai recentá a națiunei sale, a celorú trei și jumétate milióne de Románi din Monarchia austriacá, în câtú una fără de alta nu se póte scrie exactú.»

Eú așú putea să incheiú cu acéstáși sentință, cum credú — pe deplinú justificatá prin cele mai susú aduse. Dar o observațiune, saú mai dreptú — o constatare totú trebuie să mai facú, pentru adevérulú celú mare și caracteristicú, ce cuprinde ea și care este cá :

Andreiú Mocsonyi, bărbatulú cu stare și cu înaltá culturá socialá, bărbatulú și resp. familia sa din clasa superiórá a societáții, tocmai așa ni presentá, prin luptele sale, o viață plină de decepțiuni și suferințe, ce trecú desú în martiriú și chiar în tragediá, ca și toți bărbații noștri de josú din poporú, cari de secolí, și anume de la începerea redesteptării nóstre naționale, prin străduințe încordate, prin caracterú ermú, zelú și devotamentú activú, aú luptatú și s'aú expusú pentru

o idee mare, pentru recunoșcerea drepturilor poporului român, a drepturilor de existență și dezvoltare și prosperare națională în patria sa străbună.

Va să dică : sôrta și Provedința ce croiesce sorțile popórelor, este justă, ea egalmente împarte celoru căroru se cuvine suferințele și cununa martiriului.

Să fimu siguri, deci, că ea, sôrta și Provedința, egalmente va împărți și învingerea și triumfulu, și toate folósele mulțimei poporului, când le va fi meritaă! Amă disu.

BCU Cluj / Centrală

